

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

TÜRKİYE İLE TÜRKİ DEVLETLER ARASINDAKİ TİCARETİN
GELİŞTİRİLMESİNİN ÖNEMİ

Gözde DÜZENLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AĞRI 2017

T.C.
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Gözde DÜZENLİ

TÜRKİYE İLE TÜRKİ DEVLETLER ARASINDAKİ TİCARETİN
GELİŞTİRİLMESİNİN ÖNEMİ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd.Doç.Dr. Şekip YAZGAN

AĞRI-2017

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum ‘Türkiye ile Türki Devletler Arasındaki Ticaretin Geliştirilmesinin Önemi’ adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

X Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Δ Tezim sadece Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Δ Tezimin.....yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

05/05/2017

Gözde DÜZENLİ

TEZ KABUL TUTANAĞI
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd.Doç.Dr.Şekip YAZGAN danışmanlığında, Gözde DÜZENLİ tarafından hazırlanan bu çalışma 05/05/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından İktisat Teorisi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç.Dr. Zafer KAMBEROĞLU İmza:

Jüri Üyesi : Doç.Dr. Şükrü KARAMOLLAVELİOĞLU İmza:

Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Dr.Şekip YAZGAN İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine ait olup;

Enstitü Yönetim Kurulunun .../.../.... tarih ve Nolu kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

Doç.Dr.Faruk KAYA

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	iii
TEZ KABUL TUTANAĞI	iv
İÇİNDEKİLER	v
ÖZET	ix
İNGİLİZCE ÖZET	x
KISALTMALAR	xi
TABLolar DİZİNİ	xiii
1.GİRİŞ	1
1.1. TANIM	1
1.2. AMAÇ	1
2. TÜRKİ DEVLETLER VE EKONOMİK DURUMLARI	2
2.1. SSCB’NİN DAĞILMASI VE TÜRKİ DEVLETLERİN BAĞIMSIZLIKLARINI İLANI	2
2.2. AZERBAYCAN.....	4
2.2.1. Genel Bakış	4
2.2.2. Coğrafya	4
2.2.3. Siyasi - İdari Özellikler	4
2.2.4. Nüfus - İşgücü Özellikleri	5
2.2.5. Doğal Kaynaklar – Çevre Özellikleri.....	5
2.2.6. Enerji.....	6
2.2.7. Temel Ekonomik Göstergeler	7
2.2.8. Dış Ticaret	7
2.2.9. Sektörler	12
2.2.9.1. Tarım ve Hayvancılık.....	12
2.2.9.2. Sanayi	12
2.2.9.3. Madencilik.....	12
2.2.9.4. İnşaat ve Müteahhitlik Hizmetleri	13
2.2.9.5. Ulaştırma ve Telekomünikasyon	13
2.2.9.6. Finansal Hizmetler	14

2.2.9.7. Perakende Sektörü	14
2.2.9.8. Turizm	14
2.2.9.9. Ulaşım	14
2.3. KAZAKİSTAN	15
2.3.1. Genel Bakış	15
2.3.2. Coğrafya	15
2.3.3. Nüfus	15
2.3.4. Doğal Kaynaklar	15
2.3.5. Ekonomik Bölgeler	15
2.2.6. Politika	15
2.3.7. Ekonomi	16
2.4. ÖZBEKİSTAN	18
2.4.1. Genel Bakış	18
2.4.2. Ekonomi	18
2.5. TÜRKMENİSTAN	19
2.5.1. Genel Bakış	19
2.5.2. Coğrafya	19
2.5.3. Politika	19
2.5.4. İlişkiler	20
2.5.5. Ekonomi	20
2.6. KIRGIZİSTAN	21
2.6.1. Genel Bakış	21
2.6.2. Coğrafya	21
2.6.3. Politika	21
2.6.4. Ekonomi	22
2.7. TACİKİSTAN	23
2.7.1. Genel Bakış	23
2.7.2. Coğrafya	23
2.7.3. Politika	23
2.7.4. Ekonomi	23

3. TÜRKİ DEVLETLERLE TÜRKİYE ARASINDAKİ TİCARİ EKONOMİK İŞBİRLİĞİ, MEVCUT SORUNLAR VE TİCARETİMİZİN GELİŞTİRİLMESİ.....	25
3.1. GENEL BAKIŞ	25
3.2. AZERBAYCAN.....	26
3.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	26
3.2.2. Yatırımlarda Öncelikli Alanlar	27
3.2.3. Dış Ticaret Politikası	29
3.2.4. Türkiye Azerbaycan Dış Ticaret Seyri	30
3.2.5. İki Ülke Arasındaki Mütteahhitlik İlişkileri	34
3.2.6. Pazar ile İlgili Bilgiler	35
3.3. KAZAKİSTAN	35
3.3.1. Kazakistan Ekonomisine Türkiye’den Bakış	35
3.3.2. Ekonomi Politikaları	36
3.3.3. Ekonomide Geleceğe Yönelik Beklentiler	37
3.3.4. Ekonomi Alanında Kazak-Türk İlişkileri	37
3.3.5. İki Ülke Arasındaki Ticarete Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri	40
3.4. ÖZBEKİSTAN	40
3.4.1. Türkiye ile İlişkiler	40
3.4.2. Türkiye İle Özbekistan Ticaretinde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri	41
3.5. TÜRKMENİSTAN.....	42
3.5.1. Genel Durum	42
3.5.2. Türkiye - Türkmenistan Ticari İlişkileri.....	42
3.5.. Türkiye-Türkmenistan Yatırım İlişkileri.....	44
3.5.7. İki Ülke Arasında Ticarete Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri.....	44
3.6. KIRGIZİSTAN.....	45
3.6.1. Türkiye-Kırgızistan Ticari İlişkileri	45
3.6.2. Türkiye-Kırgızistan İşbirliği İmkanları	47
3.6.3. İki Ülke Arasındaki Ticarete Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri	48
3.7. TACİKİSTAN	48
3.7.1. Türkiye-Tacikistan Ticaretinin Seyri	48

3.7.2. Türkiye-Tacikistan Ekonomik ve Ticari İlişkileri	50
3.7.6. Yatırımlar Konusunda Türkiye ve Tacikistan' ın Yasal Altyapısı, Fırsatlar ve Riskler	51
4. TÜRKİYE İLE TÜRKİ DEVLETLER ARASINDAKİ TİCARETİN GELİŞTİRİLMESİNİN STRATEJİK ÖNEMİ	53
4.1. AZERBAYCAN.....	53
4.1.1. Türkiye-Azerbaycan Enerji İlişkisinin Kafkasya Güvenliği Bağlamında Değerlendirilmesi	54
4.1.2. İlişkinin Güvenlik İnşacı Yönü.....	54
4.1.3. Enerji İlişkisinin Bölge Güvenliğini Olumsuz Etkileyebilecek Yönü.....	55
4.1.4. Yeni Projelerin Bölgesel Stratejiye Etkisi	55
4.2. KAZAKİSTAN	56
4.3. ÖZBEKİSTAN	57
4.4. TÜRKMENİSTAN.....	57
4.5. KIRGIZİSTAN.....	57
4.6. TACİKİSTAN	58
4.7. LİTERATÜRÜN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ.....	58
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	65
KAYNAKLAR.....	67
ÖZGEÇMİŞ.....	71

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE İLE TÜRKİ DEVLETLER ARASINDAKİ TİCARETİN GELİŞTİRİLMESİNİN ÖNEMİ

Gözde DÜZENLİ

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Şekip YAZGAN

2017, 71 + xiv sayfa

Jüri: Doç.Dr. Zafer KAMBEROĞLU

Doç.Dr. Şükrü MOLLAVELİOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Şekip YAZGAN

Bu tezin amacı, Türkiye ile Türki Devletler arasındaki ticari-ekonomik iş birliği kapsamlı şekilde değerlendirilmesi, ekonomide yaşanan mevcut sorunların genel hatlarıyla tespit edilmesi, geleceğe yönelik olarak ticaretin karşılıklı olarak geliştirilmesi için yapılabilecekler ve bu hususların Türkiye' ye stratejik katkılarını araştırmaktır.

1990' larda bağımsızlıklarını ilan eden Türki devletlerle Türkiye ilk 20 yıl içerisinde az da olsa etkileşim içinde bulunmuştur. 2000'lerden sonra ise bu ülkelere yönelik çalışmaların olumlu neticeler meydana getirdiği gözlenmiştir. Türkiye, Türki devletlerle ekonomik ilişkileri istenilen düzeyde geliştirememiş, bu devletlerle kurulan ilişkiler açısından başta Rusya, Çin ve ABD Türkiye'ye oranla daha aktif rol oynamışlardır. Türkiye ile Türki devletler arasındaki ekonomik ve stratejik iş birliği bölgede yatırım amaçlayan Türk girişimcilerin çabaları ile sınırlı kalmamalıdır. Türkiye, bu devletlerle ilişkilerinde yaklaşık 25 yıllık süreçte elde ettiği tecrübeyi değerlendirerek bölgeye yönelik kapsamlı bir jeoekonomik strateji geliştirmelidir.

Anahtar Sözcükler: jeoekonomik strateji, ticaretin geliştirilmesi, Türki devletler

ABSTRACT

MASTER' S THESIS

IMPORTANCE OF IMPROVING COMMERCE BETWEEN TURKEY AND TURKIC REPUBLICS

Gözde DÜZENLİ

Advisor: Assist.Prof.Dr. Şekip YAZGAN

2017, Page: 71+ xiv

Jury: Assoc.Prof.Dr. Zafer KAMBEROĞLU

Assoc.Prof.Dr. Şükrü MOLLAVELİOĞLU

Assist.Prof.Dr. Şekip YAZGAN

The aims of this thesis are; to evaluate economic cooperation and to identify current problems of commerce between Turkey and the Turkic Republics, also to determine what can be done for the development of mutual trade for the future and to investigate the strategic contributions which might be provided through this subject.

Turkey has got positive but limited interaction between Turkic Republics for the first 20 years of their independence. After 2000s, it has been observed that development could lead to content results with a pragmatic approach towards the region. Currently, Turkey' s economic relations with Turkic Republics have not reached the level of strategic level and the content. Turkey' s role seems to be quite weak in the geo-economic competition between Russia, China and the USA. Turkey-Turkic Republics economic and energy cooperation should not be limited by the vision of entrepreneurs interested to invest. Turkey, with the experience of the first 20 years, should develop a comprehensive geo-economic strategy for the region.

KeyWords: geo-economic strategy, improving commerce, Turkic Republics

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACG	: Azeri-Çıralı-Güneşli Projesi
AGIT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIOC	: Azerbaijan International Operating Company
APA	: Azeri Haber Ajansı
BM	: Birleşmiş Devletler
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BP	: British Petrol
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
CICA	: Güven Artırıcı Önlemler Konferansı
CITES	: International Convention on International Trade in Endangered Species
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
EBRD	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GW	: Giga-watt
HES	: Hidro-elektrik Santral
ICS	: Inspection and Control Services
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KHUS	: Kazakistan-Hazar Ulaştırma Sistemi
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
RF	: Rusya Federasyonu

SOCAR	: Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Şirketi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TANAP	: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi
TATSIAD	: Tacik-Türk Sanayici ve İşadamları Derneđi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
THY	: Türk Hava Yolları
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TSE	: Türk Standartları Enstitüsü
TURKSOY	: Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu
YKTK	: Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına Dair Anlaşma

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo	Sayfa
Tablo 1. Azerbaycan ekonomisinin temel belirteçleri.....	7
Tablo 2. Azerbaycan'ın Dış Ticaret Seyri.....	8
Tablo 3. Azerbaycan'ın İhraç Ettiği Başlıca Ürünler	9
Tablo 4. Azerbaycan'ın İthal Ettiği Başlıca Ürünler	10
Tablo 5. Kazakistan'ın en büyük enerji santralleri	17
Tablo 6. Kazakistan enerji üretim-tüketim tablosu	17
Tablo 7. Özbekistan GSYİH'nin Sektörlere Göre Dağılımı	18
Tablo 8. Türkmenistan ekonomisi.....	20
Tablo 9. Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistikleri	27
Tablo 10. Ülkede İş Kurma Kolaylığı	28
Tablo 11. Azerbaycan'ın Başlıca Ülkeler İtibarıyla İhracatı.....	28
Tablo 12. Azerbaycan'ın Başlıca Ülkeler İtibarıyla İthalatı.....	29
Tablo 13. Türkiye Azerbaycan Dış Ticaret Seyri	30
Tablo 14. Türkiye - Azerbaycan İhracat Ürünleri	31
Tablo 15. Türkiye - Azerbaycan İthalat Ürünleri	33
Tablo 16. Kazakistan GSYİH'nin Sektörlere Göre Dağılımı.....	36
Tablo 17. Türkiye - Kazakistan Dış Ticaret Göstergeleri	37
Tablo 18. Türkiye - Kazakistan İhracat Ürünleri	38
Tablo 19. Türkiye - Kazakistan İthalat Ürünleri	39
Tablo 20. Türkiye ve Türkmenistan Dış Ticaret Göstergeleri	42
Tablo 21. Türkiye ' nin Türkmenistan' a İhracatında Başlıca Ürünler	43
Tablo 22. Türkiye ' nin Türkmenistan' a İthalatında Başlıca Ürünler	44
Tablo 23. Türkiye-Kırgızistan Dış Ticaret Değerleri	45
Tablo 24. Türkiye ' nin Kırgızistan' a İhracatında Başlıca Ürünler	46
Tablo 25. Türkiye ' nin Kırgızistan' a İthalatında Başlıca Ürünler	47
Tablo 26. Türkiye-Tacikistan Ticaretinin Seyri	48

Tablo 27. Türkiye ‘ nin Tacikistan’ a İhracatında Başlıca Ürünler	49
Tablo 28. Türkiye ‘ nin Tacikistan’ a İthalatında Başlıca Ürünler	50
Tablo 29. Tacikistan ile son yıllara ait ikili ticaret rakamları	51
Tablo 30. Tacikistan ile ticaterimiz konusunda fırsatlar ve riskler	52
Tablo 31. Türkiye - Orta Asya Ülkeleri: Toplam Ticaretinin Yıllara Göre Dağılımı	60

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.TANIM

Bugüne kadar; Türkiye ile Türki devletler arasındaki sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkiler birçok yönüyle incelenmiştir. Ekonomik olarak birçok fırsatlara sahip olan bu ülkelerin halihazırdaki ticari hacimleri kapasitelerinin oldukça altındadır. Bu ülkelerdeki ticari kaynaklar, bu kaynakların paylaşımı ve uluslararası pazara taşınması hususları güncelliğini korumaya devam etmektedir.

Sovyetler Birliği' nin 25 Aralık 1991' de dağılışını müteakip Türkiye; bağımsızlıklarını kazanan Türki devletleri ilk tanıyan ülke olmuştur.

Türk Cumhuriyetlerinin mevcut kaynakları ve jeo-stratejik açıdan önemli bir konuma sahip olmaları, söz konusu Cumhuriyetlerin dünyadaki güçlü devletler için ilgi odağı haline gelmesine ortam hazırlamıştır. Bağımsızlık sonrası ortaya çıkan iş birliği alanları, kültürel sebeplerden dolayı Türkiye için fırsat olarak görülebilir. Büyük güçlerin bölgeye yönelik politikalarında ise özellikle ticari kaygılar ön plana çıkmaktadır.

Bu süreçte Türk Cumhuriyetlerinin karşılaştığı sorunlardan birisi, bölge devletlerinin dışarıya olan ekonomik bağımlılığıdır. Türki Cumhuriyetler için tam bağımsızlığın yolu, Rusya Federasyonu'na olan ekonomik bağımlılığın azaltılmasından geçmektedir. Bu bağımlılığın azaltılması ise bu ülkelerin kendi aralarındaki iş birliğini geliştirerek bölgesel kalkınmaya katkı sağlayacak politikalar geliştirmesiyle olabilecektir. Enerji kaynakları bakımından çok zengin bir coğrafyaya sahip olmasına rağmen, mevcut kaynakları işlemeksizin ucuz bir fiyata ihraç etmek ve bunun karşılığında yüksek fiyata işlenmiş ürün almak, ekonomik açıdan ciddi bir kayıptır. Bir ülkeye ekonomik alanda bağımlı olmak, politik arenada da ister istemez bir bağımlılığı beraberinde getirmektedir.

SSCB'nin dağılması sonrasında Türkiye oldukça istekli olmasına karşın Türki devletlerle istenilen düzeyde etkileşime girememiştir. Yakın tarihimizde ise bu

durum fark edilmiş; böylece bu kapsamda değişiklik ve tedbirler yoluna gidilmiştir. Halihazırda Türki devletler ile ekonomik ilişkilerimizin geliştirilebilmesi için kat edilecek çok mesafe bulunmaktadır. Neticede elde edilecek kazanımlar ise; Türkiye ve Türki devletler için hayati derecede öneme haiz olacaktır.

Çalışmanın ilk bölümünü giriş oluşturmaktadır. İkinci bölümde Türki devletlerle ilgili bilgiler derlenecek ve genel olarak ticari durumları incelenecektir. Bu bilgiler Türki devletler ve Türkiye arasındaki ticari iş birliğinin geliştirilmesi açısından yol gösterici nitelikte olacaktır. Üçüncü bölümde ise, Türki devletlerle Türkiye arasındaki ticari-ekonomik iş birliği kapsamlı şekilde değerlendirilecek ve yaşanan mevcut sorunlar genel hatlarıyla tespit edilecektir. Dördüncü bölümde de ticaretin karşılıklı olarak geliştirilmesi ve bu hususun Türkiye' ye stratejik katkıları tartışılacaktır. Beşinci bölüm sonuçtur. Çalışma kapsamında Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan ülkelerinin ekonomileri ve demografik özellikleri aktarılacaktır. Bunlardan Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Türkmenistan Türki devletler olarak değerlendirilmektedir. Tacikistan ise önemli ölçüde Türk nüfusa sahip olduğu için Türki devletlerle ele alınacaktır.

1.2 AMAÇ

Bu çalışmada; Türkiye ile Türki Devletler arasındaki ticari-ekonomik iş birliği kapsamlı şekilde değerlendirilecek, yaşanan mevcut sorunlar genel hatlarıyla tespit edilecek ve geleceğe yönelik olarak ticaretin karşılıklı olarak geliştirilmesi için yapılabilecekler araştırılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİ DEVLETLER VE EKONOMİK DURUMLARI

Çalışmamızın ikinci bölümünde de Türki devletlerle ilgili bilgiler derlenecek ve genel olarak ticari durumları incelenecektir. Bu bilgiler Türki devletler ve Türkiye arasındaki ticari iş birliğinin geliştirilmesi açısından yol gösterici nitelikte olacaktır.

2.1. SSCB’NİN DAĞILMASI VE TÜRKİ DEVLETLERİN BAĞIMSIZLIKLARINI İLANI

Rusya İmparatorluğu' nun Bolşevik Devrimi ile yıkılmasından sonra 1922 yılında kurulmuş olan SSCB 1991 yılına dek varlığını korumuştur. Yakın tarihine bakılacak olursa; dağılma sürecinde son dönemlerindeki politikaların belirleyici olduğu görülür.

SSCB’ nin son lideri Gorbaçov iktidara gelince Sovyet komünizmini yeniden düzenlemeye karar vermişti. Bu değişmeyi ve yapılandırmayı iki koldan yürütecekti. Birincisi, devlet düzenindeki değişikliklerle komünist iktidarın yaptığı baskıların azaltılması ve demokratik uygulamaların arttırılmasıydı. İkincisi ise; ekonomide yapılacak radikal düzenlemelerle Sovyet sistemini güçlendirip ABD ile rekabeti sürdürmeyi sağlamaktı. Gorbaçov bunların yanında silahsızlanmayı da göz ardı etmedi ve SSCB’ yi kurtarabilmek için her çabayı gösterdi. Yine de çöküş engellenemedi.

Gorbaçov’un iktidarındaki dört yılın ardından SSCB’ deki siyasi çözümler başladı, 1991 yılının sonunda da bu dağılmayla neticelendi. Sovyet Komünist Partisi Yüksek Sovyet kararı ile resmen 29 Ağustos 1991'de kaldırıldı ve bu karar ile birlikte sırasıyla Azerbaycan, Özbekistan ve Kırgızistan, Türkmenistan ve Kazakistan referandum ile bağımsızlıklarını ilan ettiler (Bilge 1995, İbrahimov ve Özözen 2002: 177).

2.2. AZERBAYCAN

2.2.1.Genel Bakış

Azerbaycan Cumhuriyeti Batı Asya ile Doğu Avrupa'nın kesişim noktasında yer alır. Azerbaycan Güney Kafkasya' daki en büyük yüzölçümüne sahip ülkedir. Komşuları kuzeyde Rusya, kuzeybatıda Gürcistan, doğuda Hazar Denizi, batıda Ermenistan ve güneyde İran' dan oluşur. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin komşuları ise güney ve batıda İran ve kuzey ve doğuda Ermenistan'dır. Ülkemiz ile de kısa bir sınırı mevcuttur.

Azerbaycan'ın kültürel geçmişi zengindir. Müslüman ülkeler arasında sahne sanatlarını icra eden ilk ülkedir.

Üniter bir anayasal cumhuriyet olan Azerbaycan Türk Konseyi ve TÜRKSÖY' un aktif üyesidir. 38 uluslararası kuruluşa üyeliği ve 158 ülkeyle diplomatik ilişkisi bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler' e, Avrupa Konseyi' ne ve AGİT' e üyedir, NATO ile Barış İçin Ortaklık projesinde işbirliği yapmaktadır.

Çevresindeki ülkelere kıyasla Azerbaycan, sosyal-ekonomik gelişme ve okuryazarlık açısından daha iyi seviyededir.

2.2.2.Coğrafya

Azerbaycan Cumhuriyeti Büyük Kafkaslar ile Küçük Kafkaslar arasında bulunur. Tarihi geçit ve ticaret yolları üzerinde bulunması bölgenin en kaydadeğer özelliğidir. Yüzölçümü 86.600 km²'dir; çok farklı iklim tiplerini bir arada barındıran ülkelere biridir. Ortalama yıllık yağış miktarı 1.200-1.400 mm.dir. (T.C.Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

2.2.3. Siyasi- İdari Özellikler

Ülkenin bağımsızlığı referandum neticesinde 31 Ağustos 1991'de ilan edilmiştir. Halihazırda Azerbaycan, 1995 de onaylanan Anayasa ile idare edilmektedir, ülkenin yönetim şekli cumhuriyettir. Devletin egemenliğinin halka ait

olduğu vurgulanan anayasa, hak ve özgürlükler yönü ile çağdaş bir Anayasadır. Ülke başkanlık sistemi ile yönetilmektedir, seçimleri beş yılda bir yapılmaktadır (T.C.Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

2.2.4. Nüfus- İşgücü Özellikleri

Azerbaycan nüfusu 2015 verilerine göre 9,5 milyondur. Nüfus dağılımına bakıldığında % 55 e yakını kentsel, % 46'sı da kırsalda yaşar. Cinsiyete göre oran yarı yarıyadır. Yaşa göre dağılımında ise %23 civarı 0-14 yaş aralığında, %70 civarı erişkin yaş grubu, % 7' ye yakını ise 65 üstü yaşlı bireylerden oluşur. Çalışabilir nüfus, toplam nüfusun % 50,09'ini oluşturmaktadır.

Azerbaycan da 1990'lardan itibaren kentlerde yaşayan nüfusun ülke dışına göç etmesiyle birlikte kent nüfusu azalmış; 2003 yılından itibaren ise kentsel nüfus yeniden artmaya başlamıştır. Şehir nüfusunun oranı %55' lere ulaşmıştır. Bunun başlıca nedeni petrol sanayi ile gelişen iş olanakları olmuştur.

Azeriler nüfusun %91' ini oluşturmaktadırlar. Ülkedeki diğer azınlıkları ise Ermeniler ve Ruslar meydana getirir.

Azerbaycan' da 1920'lere kadar Arap alfabesi, 1929'dan itibaren Latin alfabesi, 1939'dan itibaren zorunlu olarak Kiril alfabesi kullanılmıştır. 1992 yılında Latin alfabesine geçilmiştir; 2001'den sonra da zorunlu hale getirilmiştir. Bağımsızlık sonrası Rusçanın kullanımı aşamalı olarak kaldırılmakla beraber Rusça halen yaygın olarak kullanılmaktadır.

Çalışan grupta yaş sınırları erkekler için 16-65, kadınlar için 16-60'dır. Aktif çalışanların yaş ortalaması 30- 40 arasında toplanmaktadır (T.C.Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri - 2016).

2.2.5. Doğal Kaynak – Çevre Özellikleri

Azerbaycan toprakları yarıdan fazlası tarımsal arazilerden, çeyreğe yakını ormanlardan ve az bir kısmı şehirlerden oluşmaktayken, alçak araziler de ülkenin yarısından fazlasını kapsar. Nehirlerinin tamamı Kafkas havzasına dökülürken

taşımacılık açısından uygun değildir. Çevre yönünden ise kirlilik Azerbaycan için ön planda bir problemidir. Hava kirliliği ve çevre kirliliği üst seviyededir. Taze sular yeterli olmakla birlikte; güvenli su sıkıntısı çeken bölgeler de mevcuttur. Sulamanın yetersiz kalması ile verimlilik de yıllarca düşük seyretmiştir. Doğudaki Hazar denizi de kirlilik ve yasak avlanmaya bağlı olarak verimsizdir, su seviyesindeki değişikliklerde bölgeyi olumsuz etkilemektedir (T.C.Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

2.2.6. Enerji

Enerji, ülke ekonomisinin temelini oluşturur. Petrol rezervleri ve gaz üretimi ayrıca rafine edilmeleri Azerbaycan ekonomisinin önemli yapıtaşlarıdır. SOCAR verilerine göre 17,5 milyar varil rezerv mevcuttur.

Üretilen petrol 3 farklı boru hattı yoluyla ihraç edilir. Üretiminin % 80’lik bölümünde Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) rol oynar. Boru hatları haricinde kara ve demiryolları da ihracatta aktif kullanılmaktadır. Azerbaycan’ daki diğer önemli boru hatları ise Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Supsa’ dır.

Elektrik üretimi termik ve hidroelektrik santrallerde gerçekleştirilir. Fakat teknolojinin eski olması ve önlenemeyen kaçaklar nedeni ile Rusya, İran ve bizden halen elektrik ithal etmektedirler. Azerbaycan’ın enerjisini verimli kullanamadığı söylenebilir.

2.2.7. Temel Ekonomik Göstergeler

Aşağıda tablo 1’de Azerbaycan ekonomisine ait temel göstergeler yer almaktadır:

Tablo 1. Azerbaycan ekonomisinin temel belirteçleri

	2011 ^a	2012 ^a	2013 ^a	2014 ^a	2015 ^a	2016 ^b	2017 ^b
GSYİH (milyon dolar)	65.952	69.680	74.157	75.239	53.048	34.600	42.389
GSYİH (milyon manat)	52.082	54.744	58.182	59.014	54.352	52.896	62.392
Büyüme (%)	0,1	2,2	5,8	2,0	1,0 ^c	-2,8	0,2
Kişi başına GSYİH (dolar, satın alma gücü paritesine göre)	15.678	16.245	17.018	17.509	17.642 ^c	17.257	17.377
Cari Denge (milyon \$)	17.156	14.882	13.080	10.431	-222	1.138	3.580
İşsizlik (ort., %)	5,4	5,2	5,0	5,4	5,3 ^c	6,4	6,4
Enflasyon (ortalama- %)	5,6	-0,3	3,7	-0,1	7,8	7,7	5,8
İhracat (fob-milyon \$)	34.393	32.374	31.703	28.260	15.586	13.723	17.210
İthalat (fob-milyon \$)	-10.055	-10.193	-10.320	-9.332	-9.774	-7.506	-7.833
Döviz kuru (yılsonu) Manat: \$	0,79	0,78	0,78	0,78	1,23	1,52	1,43
Döviz kuru (yıl sonu) Manat: €	1,02	1,04	1,08	0,95	1,34	1,66	1,57

Kaynak: Economist Intelligence Unit (EIU)- Mayıs 2016 a EIU Gerçekleşen, b EIU Tahmin, c EIU Ongörüsü

Azerbaycan Devlet İstatistik Komitesi verilerine göre, 2016 yılında Azerbaycan'da GSYİH 34.600 milyar Manat olmuş ve geçtiğimiz yıla göre %2,8 oranında azalma kaydedilmiştir. Azalmanın en önemli sebebi inşaat sektöründe yaşanan gerileme olmuştur.

GSYİH'nın %38,5'i sanayide, %11,8'i ticaret ve taşımacılık araçlarının tamiri hizmetleri, %9,1'i inşaat, %6,8'i taşıma ve depolama sektörleri, %5,1'i tarım-orman ve balıkçılık, %2,8'i turizm, %2'si telekomünikasyon, %16,3'ü ise diğer sektörlerde üretilmiştir (APA Haber Ajansı, 14.07.2016).

2.2.8. Dış Ticaret

Azerbaycan dış ticaretinde temel parametre petrol ve doğalgazdır. Azerbaycan'ın ihracatının %90' ı bunlardan oluşur. İthalatta ise mamul maddeler %80 ile ön plandadır.

2015 yılında Azerbaycan'ın ihracatı 15 milyar dolara, ithalatı ise yaklaşık 11 milyar dolar ulaşmıştır. Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası; mutfak-banyo malzemeleri; otomobil, yarış arabaları; buğday ve mahlut; tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış); tütün/tütün yerine geçen maddeler; toplu halde yolcu taşımağa mahsus motorlu taşıtlar; ağır iş makine ve cihazlarının aksamı, parçaları; kendine özgü fonksiyonlu makine ve cihazlar; fener, yangın söndürme, tarak gemileri, yüzer vinçler ithal edilen başlıca ürünlerdir.

Aşağıdaki tablo 2' de Azerbaycan'ın dış ticaret seyri gösterilmiştir:

Tablo 2. Azerbaycan'ın Dış Ticaret Seyri

	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2002	2.304	1.823	4.127	481
2003	2.591	2.626	5.218	-34
2004	3.614	3.504	7.118	109
2005	4.346	4.200	8.547	146
2006	6.372	5.264	11.636	1.107
2007	6.058	5.708	11.766	349
2008	47.756	7.163	54.919	40.592
2009	14.698	6.119	20.818	8.578
2010	21.278	6.597	27.875	14.681
2011	26.480	9.733	36.213	16.742
2012	23.827	9.642	33.469	14.185
2013	23.904	10.763	34.667	13.141
2014	21.752	9.179	30.931	12.573
2015	14.857	10.596	25.453	4.261

Kaynak: Trademap * Mirror
(milyon \$)

Tablo 3' de ise Azerbaycan'ın ihracatındaki başlıca ürünler gösterilmiştir:

Ürünler	2013	2014	2015
Genel Toplam	23.904	21.752	14.857
Ham petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar)	20.244	18.405	13.020
Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	1.209	1.365	438
Etilen polimerleri (ilk şekillerde)	76	105	120
Altın (ham, yarı işlenmiş, pudra halinde)	0	0	101
Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış/soyulmuş)	45	69	94
Diğer meyveler (taze)	88	72	85
İşlenmemiş alüminyum	82	80	80
Domates (taze/soğutulmuş)	41	49	56
Petrol yağlarının/bitümenli minerallerden elde edilen yağların kalıntıları	17	24	48
Asiklik alkoller vb. Halojenlenmiş, sülfolanmış, nitrolanmış/nitrozalanmış türevi	14	18	41
Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	0	0	35
Kayısı, kiraz, şeftali, erik ve çakal eriği (taze)	19	29	24
Patates (taze/soğutulmuş)	22	32	21
Asiklik hidrokarbonlar	18	30	20
Etil alkol, alkollü içkiler ve likör-alkol derecesi % 80'den az, tağyir edilmemiş	20	21	19
Eşya ambalajında kullanılan torba ve çuval	19	12	17
Elma, armut ve ayva (taze)	19	21	15
Pamuk (dikiş hariç) ipliği (ağırlık; =>%85 pamuk) (toptan)	24	14	15
Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	733	325	14
Alüminyum sac, levha ve şentler, kalınlık>0, 2mm	0	6	12
Kıymetli metallerin, kaplamalarının artık ve döküntüleri	0	0	12
Alçı taşı, anhidrit ve alçılar	2	3	12
Sığır ve at cinsi hayvanların dabalıanmış derileri	9	18	10
Rafine edilmemiş bakır; elektrolitik rafine için bakır anotları	0	0	9
Arazi ölçme, hidrografik, oşinografik, jeofizik vb. Alet ve cihazları, telemetrel	3	2	9
İşlenmemiş kurşun	3	3	8
Elektrik kontrol, dağıtım tabloları, mücehhez tablolar	9	7	8
Elektrojen grupları, rotatif elektrik konvertisörleri	0	0	8

Kimya ve bağılı sanayide kullanılan kimyasal ürünler	6	4	7
Elektrik enerjisi	25	31	7
Meyve ve sebze suları (fermente edilmemiş, alkol katılmamış)	10	9	7
Bakır cevherleri ve konsantreleri	9	5	7
Demir/çelikten (dökme hariç)dikişsiz tüp, boru, içi boş profil	49	30	7
Çay	44	31	7
Hıyarlar ve komişonlar (taze/soğutulmuş)	12	14	6
Kamış/pancar şekeri ve kimyaca saf sakkaroz (katı halde)	244	221	6
Kol, cep ve diğer saatler	0	0	6
Artılmış bakır, işlenmemiş bakır alaşımları	5	4	5
Pamuk (kardesiz, taranmamış)	6	0	5
Flor, klor, brom ve iyot	10	7	5

Kaynak: Trademap

T.C.Ekonomi Bakanlığı verileri (milyon dolar)

Tablo 4’ te Azerbaycan’ın ithal ettiği başlıca ürünler gösterilmiştir:

Ürünler	2013	2014	2015
Genel Toplam	10.763	9.179	10.596
Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	4	5	381
Muslukçu, borucu eşyası-basınç düşürücü, termostatik valf dahil	193	166	335
Otomobil, steysin vagonlar, yarış arabaları	556	473	324
Buğday ve mahlut	395	294	253
Tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	214	196	210
Tütün/tütün yerine geçen maddelerden purolar, sigarillolar ve sigaralar	333	390	179
Toplu halde yolcu taşımağa mahsus motorlu taşıtlar	38	15	178
Ağır iş makine ve cihazlarının aksamı, parçaları	223	243	178
Kendine özgü fonksiyonlu makine ve cihazlar	69	75	163
Fener, yangın söndürme, tarak gemileri, yüzer vinçler vb.	4	10	158
Diğer mobilyalar vb. Aksam, parçaları	67	93	150
Demir/çelikten (dökme hariç)dikişsiz tüp, boru, içi boş profil	241	176	150

Demir/çelikten inşaat ve aksamı	154	139	143
Sıvılar için pompalar, sıvı elevatörleri	96	83	118
Dizel, yarı dizel motorlar (hava basıncı ile ateşlenen, pistonlu)	4	6	106
Kendinden hareketli olmayan yük vagonları, vagonetleri	24	0	103
Telli telefon-telgraf için elektrikli cihazlar	131	112	103
Isı değişikliği yöntemi ile maddeleri işlemek için cihazlar	59	27	102
Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	120	286	100
Hava-vakum pompası, hava/gaz kompresörü, vantilatör, aspiratör	73	234	97
Demir/çelikten diğer eşya	61	76	94
Demir/çelikten diğer tüpler, borular, içi boş profiller	60	39	93
Demir/çelikten boru bağlantı parçaları (rakor, dirsek, manşon)	41	50	91
Diğer aydınlatma cihazları, lambalar, ışıklı tabela, plaka vb.	27	22	84
Uzunlamasına kesilmiş, biçilmiş ağaç; kalın ≥ 6 mm	167	23	81
Alüminyum inşaat ve aksamı	17	16	79
İzole edilmiş tel, kablo; diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri; fiber optik k	71	59	76
Hijyenik ürünler, bebek bezleri vb.	23	29	74
Yıkama, temizleme müstahzarları-sabunlar hariç	85	87	72
Prefabrik yapılar	34	11	72
Demir/çelik yassı mamul, kaplı, sıvanmış (600mm. Den geniş)	40	21	71
Santrifüjle çalışan kurutma, filtre, arıtma cihazları	70	54	70
Sütten elde edilen yağlar; sürülerek yenilen süt ürünleri	21	25	67
Elektrik kontrol, dağıtım tabloları, mücehhez tablolar	75	55	65
Otomatik bilgi işlem makineleri, üniteleri	46	53	65
Ekmek, pasta, kek, bisküvi vs. İle boş ilaç kapsülü mühür güllacı vs.	26	29	62
Turbojetler, turbo-propeller, diğer gaz türbinleri	53	59	62
Demir/çelik sıcak hadde yassı mamulleri-genişlik 600mm. Fazla	76	155	61
Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları	47	43	61
Demir/çelik çubuklar (sıcak haddeli, dövülmüş, burulmuş, çekilmiş)	71	79	56

Kaynak: Trademap

T.C.Ekonomi Bakanlığı verileri (milyon dolar)

2.2.9. Sektörler

2.2.9.1. Tarım ve Hayvancılık

Toplam işgücünün %40'ı tarım sektöründe çalışır. Azerbaycan, iklim ve toprak yapısı bakımından tarıma elverişli olduğundan Güney bölgelerinde her dönem 2 ürün alınabilmektedir.

Tarım ülkedeki 2.sektördür, buna rağmen kendi kendine yetememekte ve halihazırda devletin himaye ve desteği altındadır. Sektörün toplam üretime katkısının düşüklüğündeki başlıca faktörler yapısal kaynaklı sıkıntılar ve verim problemleridir. Yapılan toprak reformu ile kollektif şirketler ve devlet çiftlikleri tasfiye edilerek küçük holdingler hakim olmuşlardır. Özel çiftliklerin ortalama büyüklükleri 8 hektar olup sayıları da sektördeki birleşmelerden dolayı azalmaya başlamıştır. Modern araçlara, gübreye ve diğer gerekli girdilere ulaşımındaki sorunlar ve kırsal altyapının yetersiz olması sektörün büyümesini engellemektedir.

2.2.9.2. Sanayi

Azerbaycan'ın sanayi yapılanması petrol ve petrol ürünleri etrafında oluşur. Devletin asıl hedefi; petrol sanayinin ağırlığını diğer alanlarla dengeleme bu alanlarda gelişme sağlamaktır. Petrol ve gaz sektörlerindeki hızlı büyüme imalat sektörüne yansımamıştır. Metalürji sektörünün son yıllarda önemi artmaktadır.

2.2.9.3. Madencilik

Azerbaycan'ın en önemli madeni petroldür. Dünyada petrol üretimine başlayan ilk ülkelerden biridir. Geçtiğimiz yüzyılın ilk yıllarında yoğun petrol üretimine başlanmış olup; sonlarında SSCB politilerinin diğer bölgelere ağırlık vermesi nedeni ile üretimler azalmıştır. Azerbaycan madenler yönünden şanslı ilkelere biridir. Ön plandaki madenler; kurşun, bakır, çinko, demir, alüminyum, kobalt, arsenik, mermer, kireç taşı, maden ve kaya tuzudur.

Petrolden sonra gelen ülkenin önemli madenlerinden demir için teknolojik yöntemlere uyum sağlayamama sıkıntısı gelişmiştir.

Türkiye, TPAO ile bölgede aktif olarak sancak dalgalandırmakta olup, 4 milyar \$'a yaklaşan büyük bir yatırıma sahiptir.

2.2.9.4. İnşaat ve Müteahhitlik Hizmetleri

Bu sektör; gaz ve petrol sektörlerindeki gelişmelerle yakından ilişkilidir. Boru hatları ve hidrokarbon altyapı inşaatları sektörün gelişmesinde ön planda yer almıştır.

Türk firmaları tarafından alınan inşaat ve müteahhitlik projeleri arasında “İpek Yolu” TRASECA çerçevesinde birçok yatırım yer almaktadır.

Uluslararası derecelendirme kuruluşları tarafından riskli ülkeler kategorisinde değerlendirilen Azerbaycan' ın bu durumu yatırım yapmak isteyen ve Batı ülkelerine göre daha çok riski göze alabilen ülkemiz firmaları için bir fırsata dönüşmektedir. Fakat; Azerbaycan' daki yasal mevzuat ve teknolojik gelişmelerde ilerleme kaydedilmesi ile bu Batı ülkelerinin ülkeye girişi artacağından, Türk firmalarının da rekabet etmesi gereken firmalar çoğalacaktır.

Kamu; sektörün ön plandaki müşterisidir. Bakü' nin hızlı gelişimi ve Dağlık Karabağ' dan göç edenler gibi konut ihtiyacı oluşturan durumlar; inşaat sektörüne doğrudan etki etmektedir.

2.2.9.5. Ulaştırma ve Telekomünikasyon

Azerbaycan'da beş havaalanı ile otuz ülkeye uçuş imkanı mevcuttur. Halihazırda ülkede yaygın olarak karayolu kullanılmaktadır. Fakat bu yolların yarıdan fazlasının tadilat ve tamirlere ihtiyacı vardır. Azerbaycan'ın telekomünikasyon açısından altyapı yeterli düzeyde olmamakla beraber; sektör hızlıca gelişmeyi sürdürmektedir. Bu konudaki en önemli sıkıntılar yasal düzenlemelerin gerekliliğidir.

2.2.9.6.Finansal Hizmetler

Para politikasını düzenleyen merkez bankası “Milli Bank” tır. Bunun dışında devlet bankası 1 tane olup; çok sayıda özel banka da mevcuttur.

İkincil piyasalar zayıftır. Çek, senet, bono, poliçe gibi değerli kağıtlar hukuki altyapının eksikliğinden dolayı az kullanılmaktadır; bu da nakit kullanımını beraberinde getirir. İşlemlerin nakit para ile yapılması da; beraberinde kayıt dışı ekonominin artışına neden olmaktadır.

2.2.9.7. Perakende Sektörü

Azerbaycan’da halen geleneksel çarşı ve pazarlar ağırlıktadır. Fakat son dönemlerde tüketim mallarına olan talebin ve harcamaların artması ile bu durum yavaş yavaş süpermarket zincirlerine kaymaktadır.

2.2.9.8. Turizm

SSCB döneminin son yıllarında turizm potansiyeli artan Azerbaycan bağımsızlık sonrası sürünceme yaşamış; Dağlık Karabağ Savaşı’ da bu duruma katkı da bulunmuştur. 2000’li yıllardan itibaren ise turizme ağırlık verilmeye başlanmış ve bu konuda girişimler yapılmıştır.

2.2.9.9. Ulaşım

Azerbaycan jeostratejik açıdan kavşak noktasında bulunmaktadır. Bu yüzden ulaşım ekonomik açıdan da stratejik ödeme sahiptir. Ülke İpek Yolu ve Güney-Kuzey koridorunu kapsamaktadır.

2.3. KAZAKİSTAN

2.3.1. Genel Bakış

Kazakistan Cumhuriyeti, Orta Asya ve Doğu Avrupa’da yer alır. Üç milyon kilometrekareye yaklaşan yüzölçümü ile Dünya’ nın 7. büyük ülkesidir. Madenler ve doğal kaynaklar açısından oldukça zengindir. Türk tarihi açısından çok sayıda devlete ev sahipliği yapmıştır.

2.3.2. Coğrafya

Ülkede geniş bozkırlar göze çarpmaktadır. Konumu nedeni ile açık denizlere uzaktır; iklimi sert karasal iklimdir. Yazlar çok sıcak iken kışlar oldukça soğuk geçer. Çok sayıda nehir bulunur.

2.3.3.Nüfus

Kazakistan’ın toplam nüfusu 16 milyona yakındır. Bunun yarından biraz fazlası şehirlerde yaşarken; %45 lik bir kesimde kırsal nüfusu oluşturur. Çok sayıda etnik grup ve azınlık mevcuttur (T.C.ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

2.3.4. Doğal Kaynaklar

Kazakistan doğal kaynaklar açısından çok zengin olup baryum, çinko, tungsten de dünya rezervlerinde ilk sıradadır. Ana yer altı kaynağı petroldür. Özellikle ülkenin batısında çok sayıda bölgede yedi milyar tona yakın petrol bulunmaktadır. Ülkedeki doğalgaz ise üç trilyon metreküpü geçer. Daha birçok maden yönünden Dünya rezervleri açısından önemli bir ülkedir (T.C.ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

2.3.6. Politika

Kazakistan Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana çok yönlü ve işbirliklerine öncelik veren bir politika izlemeye gayret etmiş bir ülkedir. Birleşmiş Millerler e 1992 yılında üye olmuştur.

Bölgesel entegrasyon yönünden Şangay İşbirliği Teşkilatı ve Asya'da İşbirliği Ve Güven Artırıcı Önlemler Konferansı (CICA), Avrupa Birliği, Türk Konseyi gibi kuruluşlarla etkin iletişim halindedir.

Barışçıl ve komşularla iyi geçinmeye önem veren politikası ile Kazakistan bölgede güvenlik ve iyi komşuluk açısından örnek seviyededir (T.C. Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

2.3.7. Ekonomi

Ekonomi politikasını belirleyen temel unsur petrol ve doğal kaynakların ihracatı olmakla beraber; bu konuda Kazakistan teknolojik imkanlardan daha çok faydalanmayı ve diğer sektörlerle de açılabilmeyi istemektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

En fazla ticaret yaptığı ülke Rusya olup içinde 'Türkiye' nin de bulunduğu birçok ülkeyle ekonomik bağlantıları güçlendirmeye çalışmaktadır.

Kazakistan'da çok önemli petrol ve doğal gaz rezervleri mevcuttur. Rezervlerin çoğu ülkenin batısındadır (T.C. Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

Kazakistan'ın elektriği, 63 enerji santrali tarafından üretilir (T.C. Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri - 2016). Kazakistan'ın en büyük enerji santralleri (Tablo 5) ve üretim-tüketim oranları (Tablo 6) aşağıdaki tablolarda gösterilmektedir:

Tablo 5. Kazakistan'ın en büyük enerji santralleri

	Enerji Santralleri	Kapasitesi, MW
1	TOO 'AES Ekibastuz' (Ekibastuz DBES-1)	4000
2	AO 'YEK' (Aksus DBES)	2110
3	OAQ 'Baturov adında Jambıl DBES'	1230
4	AO 'DBES-2 Santrali'	1000
5	TOO 'MAEK-Kazatomprom' TS-2	630
6	TOO 'MAEK-Kazatomprom' TS-3	625
7	Karaganda DBES-2 (Kazakmıs şirketler grubu)	663
8	AO 'APK' (Almatı TS-2)	510
9	Pavlodar TS-3 (AO 'Pavlodarenergo')	440
10	TOO 'Aksess Energo Petropavlovsk TS-2'	380
11	AO 'Kazakistan Alyuminyum' (Pavlodar TS-1)	350
	Hidroelektrik santralleri	Kapasitesi, MW
1	TOO 'AES Şulbinsk HES'	720
2	AO 'Buhtaminskaya HES' (AO 'Kaztsink')	675
3	Kapçagay HES (AO 'APK')	364
4	TOO 'AES Ust-Kamenogorsk HES'	331

Tablo 6. Kazakistan enerji üretim-tüketim tablosu

	2009	2010	Tahmini*		
			2016	2020	2025
Elektrik tüketimi	77,9	82,2	100,5	116	130,15
Elektrik üretimi	78,4	84,7	103,46	120,2	136,35
Açığı (-), artı(+)	0,5	2,5	2,96	4,2	6,2

* tüketim artışı ve planlanan yeni tesislerin devreye alınmasını dikkate almıştır

2.4. ÖZBEKİSTAN

2.4.1. Genel Bakış

Özbekistan Cumhuriyeti, Orta Asya'da, SSCB dağılışını müteakip bağımsızlığını ilan eden devletlerden biridir. Komşuları doğuda Tacikistan ve Kırgızistan, batıda ve kuzeyde Kazakistan, güneyde Türkmenistan ve Afganistan' dır. Başkenti Taşkent'tir.

Özbekistan ekonomisi; dış kaynaklı girişimcilere uygulanan sıkı tedbir ve kontrol mekanizmaları nedeni ile içe kapalılığını kıramamıştır.

Ülkenin kuruluşu ile yapılan 1991 seçimlerinde İslam Kerimov oyların büyük çounluğu ile seçilmiş ve 2016 sonbahardaki vefatına kadar cumhurbaşkanlığı yapmıştır (T.C.Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri - 2016).

2.4.2. Ekonomi

Özbekistan GSYİH'nin sektörlere göre dağılımı tablo 7' de sunulmuştur:

Tablo 7. Özbekistan GSYİH'nin Sektörlere Göre Dağılımı

GSYİH'nin Sektörlere Göre Dağılımı						
%	2012	2013	2014	2015	2016	2017
GSYİH	8.0	7.3	6.9	6.6	6.2	6.0
Tarım	7.0	5.8	5.5	5.3	5.1	5.2
Sanayi	7.7	6.6	6.2	6.0	5.8	5.7
Hizmetler	14.5	8.3	7.9	7.5	6.9	6.

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı

Özbekistan da tarım ve sanayi ön plandadır. Pamuk, ipekböcekçiliği, üzüm ön plandadır. Karakul koyunları besicilikte meşhurdur. Sanayi açısından da makine üretimi konusunda bölgede lider ülkelerdendir. Yer altı kaynakları ve madenler açısından da şanslı bir ülkedir (T.C.Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri - 2016).

Enerji: Özbekistan, petrol ve doğalgaz bakımından zengin rezervleri olan bir ülkedir. Ekonomik açıdan bölgede, Kazakistan'dan sonra gelişmişlikte ikinci sırada gelir (T.C.Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

Tarım: Özbekistan için tarım sektörü ve toplam üretimin yarısını oluşturan pamuk üretimi çok önemlidir. Meyve sebze yetiştiriciliği yönünden kendi ihtiyacını fazlasıyla karşılayan Özbekistan; bunların depolanması, işlenmesi konularında da yetişmiş işgücü ve imkanlara da sahiptir. Hayvancılık açısından sığır, koyun ve keçi besiciliği ön plandadır. Ayrıca Aral Gölü çevresinde balıkçılık yaygındır (T.C.ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri-2016).

Turizm: Özbekistan, tarihiyle ve kültürel mirası ile Asya'nın turistik merkezlerinden biri haline gelmiştir. Büyük İpek yolu, İslam mimarisinin çeşitli örnekleri, ekolojik turizm açılarından potansiyeli ile yatırımlara açıktır. Bu sektörü Türk işadamları da değerlendirmiş, Özbekistan turizminin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır (T.C.ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

Ulaşım: Özbekistan'da ulaşım demiryolu, şose yollar ve Amuderya üzerindeki su yolu ile sağlanmaktadır. Ülkede birçok kentte havaalanları bulunur.

2.5. TÜRKMENİSTAN

2.5.1. Genel Bakış

Türkmenistan Cumhuriyeti, SSCB' nin 1991' de dağılışımdan sonra bağımsızlığını kazanmış bir ülkedir. Para birimi Manat'tır (T.C.ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri-2016)

2.5.2. Coğrafya

Türkmenistan' ın komşuları batıda Hazar denizi, kuzeyde Kazakistan, güneyde İran, güneydoğuda Afganistan ve kuzeydoğuda Özbekistan' dır. Karakum çölü topraklarının %80' ini kaplar. İklim sıcak ve kuraktır (T.C.ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri - 2016).

2.5.3. Politika

Türkmenistan “Tarafsızlık Politikası” ile hem Avrupa Birliğine hem Şangay İşbirliği Örgütü ne yakın, aynı zamanda da İran ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan bir

yol izlemektedir. Afganistan' la komşu olması; sınır bölgesinde askeri yığınak yapılmasını gerektirmiştir. Bu kapsamda İsrail ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile de birlikte hareket etmektedir.

Ülkedeki Taliban tehdidi; bu konuda Türkmenistan' ın destek gördüğü ABD ve Avrupa ile ilişkilerin gelişmesine de fırsat vermiştir. Türkmenistan'ın izlediği Tarafsızlık Politikası, yakın süreçte pasif bir politika gibi görülse de; asıl amaç 20-30 yıl sonra bu politikanın faydalarını görebilmektir (Kurt, 2016) .

2.5.4. İlişkiler

Bağımsızlığını kazandıktan sonra kısa bir yalpalama dönemi yaşayan Türkmenistan; müteakiben kendisini toparlamış ve önemli gelişmelerle günümüze gelmiştir. Burada doğalgaz üretimi de oldukça önemli katkılar yapmıştır. Üretimde Dünya' da ilk beşte yer alan Türkmenistan dağıtım da bu kadar şanslı değildir. SSCB' den devralınan boru hatları ile günümüzde pazarlama konusundan Rusya' ya bağımlılık devam etmektedir. Rusya' da bu durumu koruma yönünde politikasını sürdürmektedir. Buna karşılık olarak Türkmenistan, Çin ve Hindistan Doğal Gaz Projeleri ile dışarıya açılmaya çalışmaktadır (Kısacık, 2014).

2.5.5. Ekonomi

Türkmenistan ekonomisinin aslan payı doğalgaz ve pamuk üreticiliğine bağlıdır. Diğer sanayi kolları çok gelişmemiştir. Tabloda Türkmenistan ekonomisinin başlıca parametreleri özetlenmiştir:

Tablo 8. Türkmenistan ekonomisi

İhraç edilen başlıca ürünler	Petrol, doğalgaz, petrokimyasallar, demir, çelik, gıda
İthalat edilen başlıca ürünler	Makine, teçhizat, kimyasallar, demir, çelik, gıda
Sanayi kolları	Doğalgaz, Petrol Ürünleri, Tekstil, Gıda
Başlıca Tarım Ürünleri	Pamuk, tahıl, hububat, hayvancılık
Doğal Kaynaklar	Petrol, doğalgaz, kömür, uranyum, demir cevheri, kromit, kurşun, çinko, bakır, altın

Enerji: Ülkenin doğalgaz rezervleri yirmi beş trilyon metreküptür. Türkmenistan, dünyada İran, Rusya Federasyonu ve Katar'dan sonra bu açıdan dördüncü sırada gelmektedir (T.C. Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

Tarım: Ülkedeki tarımsal arazilerin yarısında pamuk ekilidir. Dünyanın dokuzuncu büyük pamuk üreticisidir. Ayrıca tahıl üreticiliği de yaygındır (T.C. Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

Turizm: Ülkenin başlıca turistik bölgeleri Türkmen başı, Darvaza ve Merv (Marı)'dır (Cehennem Kapısı) (T.C. Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

Ulaşım: Ulaşım demiryolu, havayolu, karayolu, ve deniz yoluyla yapılmaktadır. Yük taşımacılığı için ağırlıklı olarak demiryolları kullanılmaktadır. Deniz taşımacılığı için Hazar kıyısındaki Kradnovosk limanı önemlidir.

2.6. KIRGIZİSTAN

2.6.1. Genel Bakış

Kırgızistan Orta Asya' da yer alan ve denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Komşuları batıda Özbekistan, kuzeyde Kazakistan, güneydoğuda Çin Halk Cumhuriyeti ve güneybatıda Tacikistan 'dır (T.C. Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

2.6.2. Coğrafya

Arazisinin yarısından fazlası dağlarla kaplı olan Kırgızistan için Orta Asya' nın İsviçresi de denmektedir. Tanrı dağları ülkenin en büyük sıradağlarıdır. (T.C. Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

2.6.3. Politika

Kırgız Cumhuriyeti 1990' ılı yılların başından itibaren ticaret politikalarını liberalleştirmeye çalışmıştır. Bu çerçevede, Kırgızistan 1998 yılında BDT ülkeleri arasında Dünya Ticaret Örgütü üyesi olan ilk ülke olmuştur. Ancak, ülkenin zor coğrafi konumu ve dışa bağımlılığı; SSCB ülkeleri dışında ticaret ilişkilerini

arttırmasında zorluklara sebep olmuştur. Altın ihracatı artış göstermekle birlikte bu da diğer sahaların gelişimini olumsuz etkilemiştir (Özden, 2013).

2.6.4. Ekonomi

Enerji: Ülke ekonomisinde tarım ve madencilik ana direklerdir. Dağlık yapısı ile hayvancılık için de elverişlidir. Başlıca tarım ürünleri arasında şekerpancarı, mısır, buğday, pamuk, tütün yer alır. Yarış atları yetiştiriciliği önemlidir, tavşan besiciliği ve arıcılık yapılmaktadır. Küçükbaş hayvan besiciliği ön plandadır.

Ülkede son yıllarda turizm de aktifleşmiş; doğal güzelliklerin fazlalığı da bu konuda adımlar atılmasını kolaylaştırmıştır.

Kırgızistan’ da az miktarda petrol ve doğal gaz rezervi bulunmaktadır. Senelik petrol üretimi; iç talebin %12’sini sağlayabilmektedir. Kömür üretimi de sınırlı seviyededir.

Elektrik üretimi Kırgızistan için önemli kaynaklardan birisidir. Elektrik; ağırlıklı şekilde hidroelektrik santrallerde üretilmektedir; arzı ise düşük fiyatlar ile yapılmaktadır (Özden, 2013).

Tarım: Dağlık bir ülke olan Kırgızistan’ da ekilebilir alanların oranı düşük seviyededir. Bu nedenle hayvancılık daha ön plana çıkmıştır. Neticede sanayi sektörü de çok gelişmiş olmadığından halkın önemli bir kısmı hayvancılıkla geçinmektedir (Özden, 2013).

Turizm: Kırgızistan’ da doğal güzellikleri ile önemli bir turizm potansiyeli bulunmaktadır. Kış sporlarına yönelik turizm girişimleri yanında, doğa gezileri, termal turizm, dünyaca meşhur Issık Gölü ile turizm konusunda atılımlar yapılmaya çalışılmaktadır.

Ulaşım: Öncelikle karayolu ve demiryolu kullanılmaktadır. Özellikle demiryollarının genişletilmesi konusunda uğraşlar devam etmektedir (Özden, 2013).

2.7. TACİKİSTAN

2.7.1. Genel Bakış

Tacikistan Cumhuriyeti, Orta Asya'da yer alan ve deniz kıyısı bulunmayan bir ülkedir. Komşuları batıda Özbekistan, güneyde Afganistan, doğuda Çin Halk Cumhuriyeti ve kuzeyde Kırgızistan' dır. En büyük etnik grubun Taciklerdir; Özbekler de nüfusta önemli bir yer tutar (T.C.ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

2.7.2. Coğrafya

Tacikistan yüzölçümünün %90' ından fazlasını dağlar oluşturur. Güney kısımdaki dağlar arasında büyük vâdiler de yer alır. İklim olarak yazlar çok sıcak ve kurak kışlar çok soğuktur. Yağış miktarları genel olarak azdır (T.C.ekonomi Bakanlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

2.7.3. Politika

Tacikistan idari olarak üç bölgeye ayrılmıştır. Bunlar Merkez bölgesi, kuzeyde Sughd bölgesi ve Dağlık-Badahşan Özerk Bölgesi' dir.

2.7.4. Ekonomi

Tacikistan' da en ön planda tarım yer alır. En başta üretilen tarım ürünü pamuktur. Bunun dışında üzüm, buğday, arpa, susam, sebze, kavun da yetiştirilir. Hayvancılığın da önemli bir yeri vardır. İpekböcekçiliği ve küçükbaş hayvan yetiştiriciliği çokça yapılır. Bu üretimlerle orantılı sahlarda sanayi gelişimi olmuştur. (T.C.ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

Enerji: Tacikistan yaygın akarsuları ile hidroelektrikte çok büyük bir potansiyele sahiptir; ancak u potansiyelin ancak % 5'inin kullanılabildiği ifade edilmektedir. Tacikistan' da enerji üretimi açısından büyük bir modernleşme ve yatırıma ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kapsamda aktif ülkeler arasında Rusya, Çin ve İran yer almaktadır.

. Tacikistan’ da bir miktar petrol rezervi bulunmakla beraber, petrol ihtiyacının tamamına yakını ithalat edilmekte, bunun da dörtte üçlük kısmı Özbekistan tarafından karşılanmaktadır.

Doğalgaz rezervleri ise 6 milyar metreküpe yakındır. Ancak petrolde olduğu gibi doğalgazda da üretim azdır, talep ithalatla giderilmeye çalışılmaktadır. Burada da yine Özbekistan ön plana çıkmaktadır (T.C.ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

Tarım: Tacikistan ekonomisinin temel direklerinden olan tarım; bir yandan da kalkınmaya en açık sahadır. Başlıca tarım ürünü pamuktur, Tacikistan pamuğu, Türkmen pamuğu ile beraber dünyanın en kaliteli pamukları arasında gösterilmektedir.

Tahılcılık ise sulama imkânlarının nispeten daha fakir olduğu yerlerde yapılmaktadır. Diğer ürünler arasında sebzeler, patates, domates, üzüm, elma vs. bulunmaktadır. İpekböcekçiliği de sektörde önemli yer tutar. Halihazırda eski usullerle tarım devam etmekle beraber; modern tarım birçok komşu ülkeye göre daha gelişmiştir. Yedek parça ve yakıt problemleri en başlıca sıkıntılardır (T.C.ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri-2016).

Sanayi:Tacikistan’da madencilik, enerji üretimi, makine üretimi, metal işleme, malzeme üretimi ve kimya sanayidir. Bunun yanında kuzey ve güneyde petrol ve doğal gaz üretimi yapılmaktadır. Madenler açısından birçok fırsatlar olmasına rağmen teknoloji eksikliği nedeni ile sadece ham madde ihracatları yapılabilmektedir (T.C.ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

Ulaşım: Dağlık bir ülke olan Tacikistan’ da ulaşım imkanları oldukça kısıtlıdır. Karayolu taşımacılığı halihazırda ön plandadır.

BÖLÜM 3

TÜRKİ DEVLETLERLE TÜRKİYE ARASINDAKİ TİCARİ EKONOMİK İŞ BİRLİĞİ, MEVCUT SORUNLAR VE TİCARETİMİZİN GELİŞTİRİLMESİ

Çalışmamızın üçüncü bölümünde, Türkiye ile Türki devletler arasındaki ticari-ekonomik iş birliği kapsamlı şekilde değerlendirilecek ve yaşanan mevcut sorunlar genel hatlarıyla tartışılacaktır.

3.1.GENEL BAKIŞ

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra bağımsızlığını sırayla ilan eden Türki devletler serbest piyasa ya yönelmişlerdir (Kar vd, 2006). Tabi bunlarla beraber geçiş sürecini kontrol etme, ekonominin inşaatı gibi büyük çaplı organizasyonlara da girişmek durumunda kalmışlardır (Ağdaş, 2006). İlk dönemlerde bu geçiş sürecinin sıkıntıları her ülke farklı farklı yaşamıştır. Ayrıca yapılmaya çalışılan reformlarda da hatalar bunların üzerine eklenince ilk beş yıllık dönemde birçok ülke SSCB döneminin bile gerisine düşmüştür (Yüce ve Özbek, 2005). Ekonomideki bu daralmalar enflasyonu tetiklemiştir (Kar vd. 2006). Türki devletlerin toparlanmaları yaklaşık on yıl sürmüştür. Baltık devletleri ise Avrupa Birliği'ne coğrafi ve politik yakınlıklarından ötürü daha kısa sürede toparlanmıştır. 2000 lerden sonra bu toparlanmalar ekonomi üzerinde etkisini göstermeye başlamıştır. Liberalleşme ile ekonomik büyüme direk ilişkili gözlendiği için bunu başaran ülkelerin ekonomilerinin diğerlerine göre daha hızlı geliştiği görülmüştür (Kar vd, 2006).

Neticede Türki devletlerin hepsi bu geçiş sürecini değişik boyutlarda yaşamıştır. Kendilerine özgü koşulları içerisinde ülkeler arasında farklılıklar arz eden bu süreçte sonuç olarak sosyoekonomik farklılıklar da bunlara paralel olarak artmıştır (Gürbüz ve Karabulut, 2009).

3.2. AZERBAIJAN

Azerbaycan' ın, 1991' de bağımsızlığını ilanını müteakip birçok sorunla yüzyüze gelmiştir.

Sovyetler Birliği dönemindeki politikaların aniden ortadan kalkması ile serbest piyasa ekonomisine geçilen ülkede altyapının ve teknolojinin hazır olmaması, hukuki düzenlemelerin gerekliliği gibi faktörlerin tanında Ermenistan' la yaşanan Dağlık Karabağ savaşının verdiği ekonomik ve siyasi yük ile üretim eskiye nazaran çok daha azalmış, ekonomi durma noktasına gelmiştir.

Süreç içerisinde bu sıkıntıların aşılması ile Azerbaycan ekonomi üzerine dikkatini yöneltmiş ve hızlı bir şekilde yeni sisteme adapte olmayı başarmıştır.

Hazar Denizi petrollerini 1994 de yaptığı anlaşmalar ile gündeme getiren Azerbaycan, geline süreçte petrol gelirlerini arttırmıştır. Bunun yanında son yıllarda hükümetler petrol dışı ekonominin gelişmesine de büyük önem vermeye başlamıştır. Bu kapsamda ulaştırma ve turizm sektörleri desteklenmiş, organize sanayi bölgeleri kurulmuştur. Ekonominin gelişmesinde yapılan doğrudan yabancı yatırımların anahtar rolü de unutulmamalıdır. Burada da petrol çıkarma ve işleme sanayi göze çarpar. Türkiye, enerjide TPAO ile kuvvetli bir şekilde sektörde olup; birçok projede yatırımcı konumundadır.

3.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Azerbaycan, yabancı sermaye çekme konusunda diğer Türki devletlere göre çok başarılı olmuştur. 2004' de 'Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)' tarafından hazırlanan "Doğrudan Yabancı Yatırım Performansı Endeksi"nde 140 ülke içinde birinci olmuştur. Dış yatırımlarda %85' lik oranıyla petrol ve doğalgaz sektörü ilk sırada yer alır, geri kalanı ise petrol dışı sektörlerde olmuştur. Bu yatırımlarla Azerbaycan cari açıklarını kapatma fırsatı da yakalamıştır.

Azerbaycan' a yapılan doğrudan yabancı yatırım istatistikleri aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Tablo 9. Doğrudan Yabancı Yatırım İstatistikleri

Veriler	2011 ^a	2012 ^a	2013 ^a	2014 ^a	2015 ^a	2016 ^b	2017 ^b	2018 ^b	2019 ^b	2020 ^b
Ülkeye giren DYY	4.445	5.290	6.291	8.049	7.483	6.200	6.800	7.000	7.200	6.800
Ülkeye giren DYY (% GSYİH)	6,7	7,6	68,5	10,7	14,1	17,9	16,0	14,3	14,1	12,2
Ülkeye giren DYY (Gayrisafi sabit sermaye yatırımlarındaki payı, %)	33,4	33,8	32,9	39,0	49,3	67,7	67,4	63,0	60,5	52,1
Ülkeden çıkan DYY	-533	-1.192	-1.490	-2.209	-3.260	-900	1.200	-1.200	-1.300	-1.400
Net DYY	3.912	4.098	4.801	5.840	4.223	5.300	5.600	5.800	5.900	5.400
DYY stoğu	39.389	44.679	50.970	59.019	66.502	72.702	79.502	86.502	93.702	100.502
Kişi başına DYY stoğu (\$)	4.268	4.773	5.367	6.129	6.818	7.367	7.971	8.590	9.224	9.814
DYY stoğu (% GSYİH)	59,7	64,1	68,7	78,4	125,4	210,1	187,6	177,2	184,1	179,8
Ülkeye giren DYY yönünden dünyadaki payı (%)	0,17	0,22	0,24	0,49	0,37	0,30	0,31	0,31	0,29	0,26
DYY stoğu açısından dünyadaki payı (%)	0,20 ^c	0,20 ^c	0,22 ^c	0,24 ^c	0,25 ^c	0,26	0,26	0,27	0,27	0,28

Kaynak: EIU-Mayıs 2016, a EIU Gerçekleşen, b EIU Tahmin, c EIU Öngörüsü

3.2.2. Yatırımlarda Öncelikli Alanlar

Azerbaycan kalkınma programlarının temel amacı petrol dışı sektörlerin çoğalması, çeşitlenmesi ve halkın gelir ve refahının yükselmesidir. Bu kapsamdaki başlıca sektörler arasında enerji, tarım, ulaşım, su kaynakları, sağlık, eğitim, ekoloji gibi sektörlerle yatırımların yapılmasını amaçlamaktadır.

Azerbaycan esas itibarıyla petrol ve doğal gazın üretim ve ticaretine bağlı bir ekonomik yapı arz etmesine rağmen, ülke yönetimi petrol dışı alanlarda yatırımların artırılarak, petrol dışı ekonominin GSYİH içerisindeki payını artırmayı hedeflemektedir. Tarım, hayvancılık, konservecilik, yol, su, enerji nakil hatları, kimya sanayi, sağlık hizmetleri ve çevre sağlığı öncelik yatırım alanları olarak değerlendirilmektedir. Ancak, Azerbaycan'ın kalkınma hamleleri önündeki en önemli engeli serbest piyasa ekonomi mantığının henüz yeterince anlaşılabilmiş olmayışıdır. Piyasada tekilci iktisadi tercihlerin etkinliği açıkça görülmektedir. İdare her ne kadar petrol dışı sektörlerin gelişmesini öngörmekteyse de bu düşüncenin gerçekleşmesinin zaman alacağı tahmin edilmektedir.

Azerbaycan’ daki iş kurma kolaylığı ve ihracat-ithalat durumları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir:

Tablo 10. Ülkede İş Kurma Kolaylığı

Gösterge	Azerbaycan	Doğu Avrupa & Orta Asya	OECD Ortalama
İşlem (sayı)	6	6,7	5,7
Zaman (gün)	10	17,4	13,0
Maliyet (kişibaşı milli gelirin %)	2,9	8,3	4,7
Asgari sermaye (kişibaşı milli gelirin %)	0,0	21,5	15,5

Kaynak: www.doingbusiness.org

Tablo 11. Azerbaycan’ ın Başlıca Ülkeler İtibarıyla İhracatı

Ülkeler	*2015	2014-2015, % Değişim
Genel Toplam	14.857	-36
İtalya	4.804	-34
Almanya	2.419	-24
Fransa	1.253	-31
Çek Cumhuriyeti	1.093	-42
ABD	525	-49
Rusya Federasyonu	509	13
İspanya	470	-51
Portekiz	463	-23
Hırvatistan	392	18
Tayland	376	-70
Avusturya	368	-25
Kanada	349	-18
Yunanistan	245	-53
Türkiye	232	-20
Çin	226	-24
Gürcistan	225	-35
Tayvan	224	-62
İsviçre	221	-50
Romanya	103	50

Kaynak: Trademap * Mirror(Yansma Veriler)

(T.C.Ekonomi Bakanlığı verileri)

Tablo 12. Azerbaycan’ ın Başlıca Ülkeler İtibarıyla İthalatı

Ülkeler	2015*	2014-2015, % Değişim
Genel Toplam	10.596	15
Rusya Federasyonu	2.243	5
Türkiye	1.900	-34
İngiltere	1.015	7
Almanya	782	-27
İtalya	731	-7
ABD	470	-51
Çin	440	-32
Gürcistan	240	-56
Hollanda	212	-44
Singapur	196	61
Fransa	194	-30
Norveç	178	141
İsviçre	175	-9
Beyaz Rusya	138	-26
İsrail	130	-30
Güney Kore	123	-54
Polonya	120	-13
Çek Cumhuriyeti	115	2
Kazakistan	110	-50

Kaynak: Trademap * Mirror(Yansımalar Verileri)

(T.C.Ekonomi Bakanlığı verileri)

3.2.3. Dış Ticaret Politikası

Azerbaycan dış ticaret politikasında belirleyici unsur enerjidir. İhracatta %90 ile aslan payını petrol ve doğalgaz alır. Serbest piyasaya geçilmiş olmakla beraber; eskiden gelen tekelleşmelerin daraltıcı etkileri halihazırda tamamen silinmemiştir.

Azerbaycan’ da “Tüketici Haklarının Korunması Hakkında Kanunu” ile ‘uygunluk sertifikası (Standart Belgesi)’ satılacak mallarda aranan bir özelliktir. Türkiye ile Azerbaycan arasında yapılan anlaşma ile TSE standart belgeleri de

geçerlidir; dolayısı ile bu açıdan Türk malları diğer ülke mallarına göre biraz daha avantajlıdır.

3.2.4. Türkiye Azerbaycan Dış Ticaret Seyri

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki dış ticaret seyri aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 13. Türkiye Azerbaycan Dış Ticaret Seyri

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2000	230	95	326	134
2001	225	78	303	147
2002	231	64	296	166
2003	315	122	438	193
2004	404	135	539	268
2005	528	272	800	255
2006	695	340	1.035	354
2007	1.047	329	1.377	718
2008	1.667	928	2.596	739
2009	1.398	752	2.151	646
2010	1.551	865	2.416	686
2011	2.064	262	2.326	1.802
2012	2.587	340	2.927	2.247
2013	2.961	334	3.294	2.627
2014	2.876	291	3.167	2.585
2015	1.899	232	2.131	1.667
2015 (Ocak-Haziran)	1.048	106	1.154	942
2016 (Ocak-Haziran)	598	136	734	462

Kaynak: TÜİK
(Milyon Dolar)

Türkiye; ihracat yönünden birtakım avantaj ve dezavantajlara sahiptir. Bu konudaki rakip ülkelerden İran' ın ürünlerine göre Türk mallarının daha kaliteli olması, Rusya ile başta kapalı tren yolu olmak üzere ulaşım sıkıntıları, Azerbaycan' da şubeler açan şirketlerimizin Türkiye'den ürünlerini alması avantajlar arasında sayılabilir. Yüksek gümrük vergileri ise Rusya'nın gümrüksüz ticareti düşünülse en büyük dezavantajımızdır.

Türkiye’den Azerbaycan’a ihracatta başlıca ürünler Tablo 14’ de belirtilmiştir:

Tablo 14. Türkiye’den Azerbaycan’a İhracatta Başlıca Ürünler

Ürünler	2013	2014	2015	2014/15 % Değişim
Genel Toplam	2.960.371	2.876.117	1.899.508	-34
Diğer mobilyalar vb. Aksam, parçaları	124.459	142.248	78.730	-45
Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış/soyulmuş)	134.541	126.811	70.629	-44
Hijyenik vb. ürünler	59.752	59.713	60.520	1,4
Yıkama, temizleme müstahzarları-sabunlar hariç	46.712	56.539	54.063	-4
Başka yerde belirtilmemiş ürünler	17.055	64.139	41.094	-36
Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	77.915	81.922	37.933	-54
İzole edilmiş tel, kablo; diğer izole edilmiş elektrik iletkenleri; fiber optik kablo	64.418	62.243	35.959	-42
Plastikten monofil, çubuk, profiller-enine kesiti > 1mm.	49.134	54.680	34.407	-37
Ekmek, pasta, kek, bisküvi vs. İle boş ilaç kapsülü mühür güllacı vs.	29.147	33.088	32.285	-2
Alüminyum inşaat ve aksamı	17.139	20.194	25.474	26
Tedavide/korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	26.470	26.165	24.399	-7
Plastikten tüpler, borular, hortumlar; conta, dirsek, rakor vb	45.877	40.209	23.156	-42
Plastikten diğer levha, yaprak, pelikül ve lamalar	30.991	29.543	23.111	-22
Toplu halde yolcu taşımağa mahsus motorlu taşıtlar	13.037	7.783	22.506	189

Sığır eti (dondurulmuş)	22.421	21.243	20.600	-3
Oturmaya mahsus mobilyalar, aksam-parçaları	34.463	31.037	19.955	-36
Buzdolapları, dondurucular, soğutucular, ısı pompaları	35.970	34.691	19.830	-43
Genilimi 1000 voltu geçmeyen elektrik devresi teçhizatı	28.363	32.721	18.179	-44
Muslukçu, borucu eşyası-basınç düşürücü, termostatik valf dahil	38.408	30.771	17.974	-42
Demir/çelik yassı mamul, kaplı, sıvanmış (600mm. Den geniş)	39.818	32.780	17.821	-46
Alüminyum çubuk ve profiller	25.871	23.870	17.168	-28
Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	35.178	28.052	16.653	-41
Yontulmaya, inşaata elverişli işlenmiş taşlar (kayagan hariç)	44.215	26.190	16.383	-37
Plastikten diğer levhalar, yaprak, pelikül, varak ve lamalar	22.182	26.314	16.301	-38
Diğer aydınlatma cihazları, lambalar, ışıklı tabela, plaka vb.	32.049	38.394	15.896	-59
Özel amaçlı motorlu taşıtlar	25.936	25.485	15.693	-38
Elektrojen grupları, rotatif elektrik konvertisörleri	28.864	21.118	14.899	-29
Turunçgiller (taze/kurutulmuş)	19.624	19.724	14.647	-26
Demir/çelik çubuklar (sıcak haddeli, dövülmüş, burulmuş, çekilmiş)	63.496	32.998	14.390	-56
Demir/çelik depolar, samıçlar, küvler (hacim>300lt)	6.725	3.889	14.241	266
Lif levha, orta yoğunlukta	17.288	18.551	14.052	-24
Elektrik kontrol, dağıtım tabloları, mücehhez tablolar	31.497	35.274	13.842	-61
Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları	22.283	22.590	13.382	-41
Elektrik transformatörleri, statik konvertisörler, endüktörler	18.854	21.759	12.880	-41
Plastikten diğer eşya	12.890	15.484	12.838	-17
Adi metallere donanım, tertibat vb. eşya	18.158	19.407	12.808	-34
Dokunmuş halılar, yer kaplamaları (kilim, sumak, karaman vb)	36.679	34.429	12.753	-63
Eşya taşıma ambalajı için plastik mamulleri, tıpa, kapak, kapsül	17.231	17.843	12.521	-30
Bina, inşaat için marangozluk, doğrama mamulleri	34.011	26.752	12.517	-53
Tıp, cerrahi, dişçilik, veterinerlik alet ve cihazları	17.878	14.316	12.315	-14

Kaynak: Trademap

T.C. Ekonomi Bakanlığı verileri (1.000 Dolar)

Türkiye'nin Azerbaycan'a ithalatındaki başlıca ürünler ise Tablo 15' de gösterilmiştir:

Tablo 15. Türkiye'nin Azerbaycan'dan İthalatında Başlıca Ürünler

Ürünler	2013	2014	2015	2014/15 % Değişim
Genel Toplam	333.748	291.283	232.376	-20
İşlenmemiş alüminyum	104.858	115.925	64.830	-44
Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış/soyulmuş)	52.471	69.651	62.550	-10
Asiklik alkoller vb. Halojenlenmiş, sülfolanmış, nitrolanmış/nitrozalanmış türevl	8.528	15.897	22.574	42
Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	35.502	24.259	19.593	-19
Altın (ham, yarı işlenmiş, pudra halinde)	0	0	12.783	100
İşlenmemiş kurşun	3.421	5.566	8.264	48
Rafine edilmemiş bakır; elektrolitik rafine için bakır anotları	676	142	5.388	3.694
Sığır ve at cinsi hayvanların dabalıanmış denleri	12.228	7.511	5.306	-29
Antılmış bakır, işlenmemiş bakır alaşımları	9.441	3.996	4.964	24
Pamuk (dikiş hariç) ipliği (ağırlık; =>%85 pamuk) (toptan)	7.762	5.471	4.832	-12
Pamuk (kardesiz, taranmamış)	5.966	381	4.407	1.056
Asiklik hidrokarbonlar	0	16.813	4.295	-74
Alüminyum sac, levha ve şeritler, kalınlık>0, 2mm	492	1.168	2.657	127
Elektrik motorları, jeneratörler	0	45	1.530	3.300
Sığır eti (dondurulmuş)	4.156	5.426	1.441	-73
Başka yerde belirtilmemiş ürünler	8	7	939	13.314
Bakır hurda ve döküntüler	1.771	1.675	909	-46
Hayvan bağırsak, mesane ve midesi (taze/soğutulmuş/dondurulmuş vs.)	1.081	2.331	482	-79
Alüminyum döküntü ve hurdaları	321	270	358	33
Kıymetli metaller ve kaplamalarından mücevherci eşyası	467	0	357	100
Bakır teller	0	0	330	100
Turbojetler, turbo-propeller, diğer gaz türbinleri	0	0	330	100
Kuru baklagıl; nişasta/inülin içeren kök ve yumru; meyvelerin unu, ezmesi ve tozu	323	237	301	27
Toprak, maden, cevheri taşıma, ayırma, seçme vb. İş makineleri	0	0	293	100
Ateşli silahların aksam-parçaları, teferruatı	976	738	244	-67

Tıp, cerrahi, dişçilik, veterinerlik alet ve cihazları	7	0	169	100
Kitap, broşür, risale vb. Matbua	0	9	160	1.677
Turunçgiller (taze/kurutulmuş)	0	0	153	100
Demir/çelikten cıvata, somun, tavan halkası, vida, perçin, pim vb.	2	9	94	944
Özel amaçlı motorlu taşıtlar	0	0	93	100
Metalleri dövme, işleme, kesme, şataflama presleri, makineleri	0	0	93	100
Uzunlamasına kesilmiş, biçilmiş ağaç; kalın ≥ 6 mm	143	95	79	-17
Heykel/yontu sanatının orijinal eserleri	0	2	79	3.850
Hasat, haman, biçme; ürünleri ayırma, temizleme makine, cihazları	0	0	78	100
Demir/çelikten diğer tüpler, borular, içi boş profiller	0	8	64	700
Gazeteler ve periyodik yayınlar	0	0	64	100
Diğer mefruşat eşyası (94.04 pozisyonundakiler hariç)	0	0	61	100
Petrol yağlarının/bitümenli minerallerden elde edilen yağların kalıntıları	1.823	426	61	-86
Sular (tatlandırıcısız, lezzetlendirilmemiş)	19	70	60	-14
Prefabrik yapılar	0	0	59	100

Kaynak: Trademap

(T.C.Ekonomi Bakanlığı verileri) (1.000 Dolar)

3.2.5. Türkiye-Azerbaycan Müteahhitlik İlişkileri

Türkiye gelişmiş inşaat sektörü ve kaliteli melzemeleri ile Azerbaycan’ da bu konuda söz sahibidir. Birçok önemli yapıda Türk firmalarının imzası bulunmaktadır. Yakın dönemde; Azerbaycan firmaları da müteahhitlik konusunda belirli bir seviyeye gelmiştir. Bundan sonraki süreçte; Türkiye-Azerbaycan firmalarının ortaklaşa projelere girmesi ekonomik ilişkiler açısından en tutarlı yol olarak görülmekte ve önerilmektedir.

3.2.6. Pazar ile İlgili Bilgiler

Dağıtım Kanalları: Azerbaycan’ da özel sektöre yönelik pazarlama sistemleri yeni yeni gelişmiştir. Burada yerli dağıtımıcılar ile hareket edilmesi ve promosyonları öne çıkarma önerilmektedir.

Tüketici Tercihleri: Ülkede üç ana pazar bölümü bulunmaktadır. Nüfusun en büyük kısmını oluşturan ve az gelirli kısım, giderek genişleyen ve fakat geliri değişken olan orta sınıf ve ‘yeni Azeriler’ de denen pahalı ürünleri çokça tüketen varlıklı sınıf. Tüketim parametreleri ise genel olarak Türkiye’ ye benzemektedir.

Reklam ve Promosyon: Azerbaycan’ da günlük olarak Rusça ve Azerice gazeteler yayımlanmaktadır. Gazete okuma oranı Azerbaycan nüfusunda yüksek olduğu için bu kanallar tercih edilebilir niteliktedir. Reklamcılık sektörü ise yeni yeni gelişmeye başlamıştır.

Satış Teknikleri ve Satışı Etkileyen Faktörler: Azerbaycan’ da ticarete ikili kişisel ilişkiler ön plana çıkmaktadır. E-ticaret yeni yeni artmaktadır. Halihazırda geleneksel yöntemlerle satış ve pazarlama yapılmaktadır. Kredi kartı kullanımı da düşük seviyededir.

3.3. KAZAKİSTAN

3.3.1. Kazakistan Ekonomisine Türkiye’den Bakış

1991’ de SSCB’ nin dağılmasıyla ekonomik açıdan kendini boşlukta bulan Kazakistan; uzun bir bocalama dönemi yaşamıştır. 2000’ li yıllarla beraber petrol sektörünün de ivmesi ile sanayi yeniden gelişmeye başlamıştır.

Kazakistan’ ın GSYİH’ nin sektörlere göre dağılım yüzdeleri tablo 16’ da sunulmuştur:

Tablo 16. Kazakistan GSYİH' nin Sektörlere Göre Dağılımı

<u>Sektör</u>	<u>2014</u>
Hizmet-sektörü	56,3
Sanayi-sektörü	32,6
Tarım-sektörü	4,8

(Kaynak: IMF World Economic Outlook)

Kazakistan'da ekonominin ön plandaki sektörleri metal işleme-çelik üretimi, inşaat sektörü, tarım ve gıda sanayi sektörleridir. Tarım verimsiz olmakla beraber en fazla istihdamın olduğu sektördür. İnşaat sektörü ise petrole endeksli seyretmektedir. Dışarıdan gelen yatırımların artışı ile ülkedeki refah seviyesi doğru orantılı artış göstermiştir. Fakat; kırsaldaki fakirlik ise özellikle güney bölgelerde daha fazla olmak üzere devam etmektedir. Ekonomideki en belirleyici faktör ise petrol ve petrol ürünleridir. Petrol sektörü batıda Hazar denizi bölgesinde isken ağır sanayi ise Rus nüfusun ağırlıklı olarak yaşadığı ülkenin kuzey kesimlerinde yoğunlaşmaktadır. Güney ise tarımla, daha ağırlıklı olarak pamukçulukla uğraşan Kazakistan' ın fakir kesimini oluşturmaktadır (T.C.Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

3.3.2.Ekonomi Politikaları

Bağımsızlıktan sonraki SSCB ihracat sisteminin ve yüksek bütçeli destelerinin bitişi Kazakistan' ı zora sokmuştur. Düşük verimlilikle idame edilmeye çalışılan ağır sanayi üretim düşüşlerini beraberinde getirmiştir. Dünya ile yarışa girebilecek seviyelere ulaşmak çok yavaş bir süreç olarak gelişebilmiştir. 2030 stratejik planlarında ise dışarıdan yatırımların çekilmesi, enerji sektörünün efektif bir şekilde düzenlenmesi, sağlık ,güvenlik, istikrar ve eğitimde ileriye atılımlar olarak belirlenmiştir.

3.3.3. Ekonomide Geleceğe Yönelik Beklentiler

Enflasyon : Yüksek petrol fiyatları ve ekonomik büyüme enflasyon %6 seviyelerinde devam etmektedir.

Dış Ticaret ve Cari İşlemler Dengesi: Petrol fiyatlarının artışı ile cari dengesi fazla veren Kazakistan’ da; hidrokarbon projelerine olan dış sermaye ilgisinin artışı göze çarpmaktadır (T.C.Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

3.3.4. Ekonomi açısından Kazak-Türk ilişkileri

Türkiye Kazakistan’ ın en önemli ticari ortaklarından biridir. Kazakistan'ın ihracatında petrol ve doğal kaynaklar göze çarpmaktadır. Bunlar dışında temel metaller, kimyasallar, bitkisel ürünlerde önemlidir. Türkiye’den ithal edilen ürünler ise tekstil, inşaat malzemeleri, kimyasal üretim, plastik ve ürünleri, gıda sanayi ürünleri, makine ve ekipmandır (T.C.Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

Türkiye – Kazakistan dış ticaret göstergeleri tabloda sunulmuştur:

Tablo 17. Türkiye – Kazakistan Dış Ticaret Göstergeleri

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2003	234,0	266,6	500,6	-32,6
2004	355,6	442,2	797,8	-86,6
2005	459,9	558,9	1.018,8	-99,0
2006	696,8	993,7	1.690,6	-296,9
2007	1.079,9	1.284,0	2.363,9	-204,2
2008	890,6	2.332,0	3.222,6	-1.441,4
2009	633,4	1.348,9	1.982,3	-715,5
2010	818,9	2.471,0	3.289,9	-1.652,1
2011	947,8	3.020,0	3.967,8	-2.072,2
2012	1.068,6	3.371,0	4.439,6	-2.302,4
2013	1.039,4	3.106,1	4.145,5	-2.066,8
2014	977,5	2.453,4	3.430,9	-1.476,0
2015	750,2	1.389,6	2.139,8	-639,5
2015	391,9	821,1	1.213,0	-429,2
2016 *	287,6	691,8	979,4	-404,2

Kaynak:TUIK *: 6 aylık veriler
(milyon Dolar)

Türkiye'nin Kazakistan'a ihracatında başlıca ürünler tablo 18’ de gösterilmiştir:

Tablo 18. Türkiye'nin Kazakistan'a İhracatında Başlıca Ürünler

GTİP	Ürün Adı	2013	2014	2015
7113	Mücevherci eşyası ve aksamı (kıymetli metallerden veya kıymetli metallerle kaplama metallerden)	114,6	74,7	40,2
9013	Sıvı kristalli tertibat, lazerler, diğer optik cihaz ve aletler	7,6	9,9	35,1
8437	Tohum, hububat, kuru baklagilleri temizleme, tasnif etme ayıklama ve öğütmeye mahsus makine ve cihaz	15,6	21,9	24,0
7308	Demir veya çelikten inşaat ve inşaat aksamı, inşaatla kullanılmak üzere hazırlanmış demir veya çelik	23,0	23,1	21,6
8544	İzole edilmiş teller, kablolar ve diğer elektrik iletkenler; tek tek kaplanmış liflerden oluşan fiber	23,2	22,1	19,4
5702	Dokunmuş halılar ve dokumaya elverişli maddelerden diğer yer kaplamaları	24,0	22,8	19,3
9403	Diğer mobilyalar ve bunların aksam ve parçaları	20,7	21,0	15,7
8474	Toprak, taş, metal cevheri vb. Ayıklama, eleme, tasnif, ayırma, yıkama, kuma, öğütme, yoğunma, kalı	10,8	19,5	15,6
6109	Tişörtler, fanilalar, atletler, kaşkorseler ve diğer iç giyim eşyası (örme)	12,8	11,4	15,4
8516	Elektrikli su ısıtıcıları, elektro termik cihazlar, ortam ısıtıcıları, saç ve el kurutucuları, ütüler	23,5	22,1	15,2
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	26,1	18,9	14,4
6110	Kazak, süveter, hırka, yelek vb. Eşya (örme)	8,7	9,8	12,3
3917	Plastikten hortumlar, borular ve bağlantı elemanları (manşon, nipel, dirsek, flaşlar, vb.)	21,8	22,3	11,7
6203	Erkekler ve erkek çocuk için takım elbise, takım, ceket, blazer, pantolon, tulum ve şort (yüzme kıy	9,5	9,2	11,2
6204	Kadınlar ve kız çocuk için takım elbise, takım, ceket, blazer, elbise, etek, pantolon etek, vb.(yüzme	8,5	7,5	10,9
8418	Buzdolapları, dondurucular ve diğer soğutucu ve dondurucu cihazlar ve ısı pompaları	12,2	14,0	9,6
6802	Yontulmaya veya inşaata elverişli işlenmiş taşlar (kayagan taşı hariç), mozaik için küp şeklinde taşl	10,5	21,7	9,0
8302	Adi metallerden donanım, tertibat vb. Eşya (mobilya, kapı, pencere, bavul, askılık vb için)	12,5	12,7	8,7
9406	Prefabrik yapılar	16,5	16,7	8,0
8708	Karayolu taşıtları için aksam, parça ve aksesuarlar	13,5	12,5	7,9
3920	Plastikten diğer levha, plaka, şerit, film, folye (gözeneksiz)	9,0	9,1	7,4
3916	Plastikten monofiller, ince ve kalın çubuklar ve profiller (enine kesitin en geniş yeri > 1mm)	35,0	28,2	7,2
8502	Elektrik enerjisi üretim (elektrojen) grupları ve rotatif elektrik konvertörleri	9,9	12,8	6,9
4418	Ağaçtan bina ve inşaat için marangozluk, mamülleri, doğrama parçaları	6,5	8,1	6,8
8479	Kendine özgü bir fonksiyonu olan diğer makinalar ve mekanik cihazlar	7,1	8,0	6,7

Kaynak: ITC Trademap
(Milyon Dolar)

Türkiye'nin Kazakistan'a ithalatında başlıca ürünler ise tablo 19' da gösterilmiştir:

Tablo 19. Türkiye'nin Kazakistan'dan İthalatında Başlıca Ürünler

GTIP	Ürün Adı	2013	2014	2015
7403	Rafine edilmiş bakır ve bakır alaşımları (ham)	789,1	331,7	559,0
2711	Petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar	509,2	448,8	211,7
7901	İşlenmemiş çinko	179,5	172,7	155,7
7601	İşlenmemiş alüminyum	120,1	98,1	80,5
7801	İşlenmemiş kurşun	39,1	52,9	39,2
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar			14,6
1001	Buğday ve mahlut	75,3	54,7	8,9
7108	Altın (platin kaplamalı altın dahil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde)	10,3	15,6	7,7
5205	Pamuk ipliği (dikiş ipliği hariç) (ağırlık itibarıyla pamuk oranı >=%85 ve perakende olarak satılacak)			6,8
3902	Propilen ve diğer olefinlerin polimerleri (ilk şekillerde)	5,0	7,1	4,7
2503	Her nevi kükürt (süblime, presipite ve koloidal kükürt hariç)	0,9	2,2	4,2
0504	Hayvan bağırsak, mesane ve midesi (taze, soğutulmuş, dondurulmuş, tuzlanmış, salamura, kurutulmuş ve)	4,7	3,2	2,1
0713	Kuru baklagiller (kabuksuz) (taneleri ikiye ayrılmış)	0,2	0,8	1,8
9013	Sıvı kristalli tertibat, lazerler, diğer optik cihaz ve aletler		1,0	1,7
1205	Rep veya kolza tohumları	0,4	20,4	1,3
5201	Pamuk (karde edilmemiş veya penyelenmemiş)	0,9	1,4	1,1
7405	Bakırın ön alaşımları (kupro alyajlar)	0,8	0,8	1,0
8523	Sesleri ve diğer fenomenleri kaydetmeye mahsus diskler, bantlar, katı hal kalıcı depolama aygıtları,	0,6	0,0	0,8
0303	Balıklar (dondurulmuş)	0,5	0,8	0,7
4104	Sığır (buffalo dahil) ve at cinsi hayvanların dabalımlanmış veya crust (arakurutmalı) post ve derileri	1,2	0,5	0,5
0802	Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış/soyulmuş)		0,2	0,5
7113	Mücevherci eşyası ve aksamı (kıymetli metallerden veya kıymetli metallerle kaplama metallerden)	0,0		0,5

Kaynak: ITC Trademap
(Milyon Dolar)

Türkiye-Kazakistan Yatırım İlişkileri: Kazakistan, Türkiye' nin Türki devletler arasında en çok yatırımlarının olduğu devletlerden biridir. Türk firmaları müteahhitlik, petrol ürünleri, süpermarket işletmeciliği, telekomünikasyon, otel işletmeciliği ve gıda imalatı sektörlerinde aktiftir. Kazakistan'ın maden sektöründeki

on büyük yatırımcı ülke arasında Türkiye’ de bulunmaktadır. Burada da TPAO öne çıkmaktadır (T.C.Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

3.3.5.İki Ülke Arasındaki Ticarete Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Kazakistan, Orta Asya Türki devletleri arasında Türkiye açısından en elverişli ülkelerden biri olmakla beraber; açılma ve dönüşüm süreçlerinin tamamlanmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bürokratik engeller, hukuki düzenlemelerin yetersizliği gibi problemler halihazırda sona erdirilebilmiş değildir.

Kazakistan halihazırda yoğun bir şekilde dış ticarete ithalat yapmaktadır, bu kapsamda ülkede üretimi arttırıcı teşvikler ivmeli bir şekilde devam etmektedir. Türkiye’ nin bu konudaki en büyük sıkıntısı aradaki mesafe ve ulaşım güçlükleridir. Ülkeye ulaşma yanında; Kazakistan’ ın büyüklüğü ile ülke içi ulaşım da sıkıntılıdır.

Kazakistan’ ın bazı ülkelere sağladığı gümrük birliği uygulamaları Türkiye açısından bir dezavantajdır. Fakat öte yandan da Türk menşei ürünler kaliteli olarak piyasada nam salmıştır.

Ticarete ikili ilişkilerin önemli olduğu Kazakistan’ da yerel ortaklar bulmak büyük avantajlara sebep olmaktadır. Diğer önemli bir faktör de tanıtım ve reklam ihtiyacıdır. Bu konuda Çin ve Rusya başta birçok ülkenin de yoğun çabaları göze çarpmaktadır (T.C.Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

3.4. ÖZBEKİSTAN

3.4.1. Türkiye ile İlişkiler

Türkiye, 1991’ de Özbekistan’ ın bağımsızlığını ilanı sonrası hemen tanımış, ayrıca başkent Taşkent’ te de ilk büyükelçiliği açan ülke olmuştur. Geçmişten günümüze de çok sayıda anlaşmalar ile işbirliği ve kardeşlik pekiştirilmiştir.

Özbekistan’da çok sayıda Türk firması bulunmaktadır. Bu firmalar gıda, tekstil, inşaat malzemeleri ve plastik, otelcilik, ilaç ve hizmet sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Bu yatırımlar aynı zamanda büyük bir istihdam kaynağıdır.

Tarafımızca uygulanan vize muafiyetinin de katkısıyla Türkiye' ye doğru turizm de giderek artmaktadır.

TİKA' da Özbekistan' da birçok faaliyete devam etmektedir.

3.4.2. Türkiye İle Özbekistan Ticaretinde Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Sorunlar: Birinci sorun vize sorunudur. Özbekistan, Türkiye' ye diplomatik pasaportlar hariç diğer pasaportlara vize uygulamaktadır. Bu işlemlerdeki yavaşlıklarda; Türk yatırımcılar için sıkıntılı bir süreci beraberinde getirmektedir. Ayrıca vize ücretlerinin yüksek oluşu da ikinci sıkıntılı konudur. Bu işlemlerdeki bürokratik sıkıntılar; sınırlarda beklemeye veya ücretlerin ödenmesinde gecikmelere sebebiyet vermektedir. Üçüncü konu; Özbekistan' daki yetersiz bankacılık hizmetleridir. Bu konuda Taşkent' te Ziraat Bankası bulunmakla beraber yeterli değildir. Diğer bir konu gümrük işlemlerindeki gecikmelerdir. Standart belgelerinin ve ürünlerin kontrolü çok uzun sürelerde yapılabilmektedir, öte yandan bu süreçte verilen taahhütler gecikmektedir. Ayrıca Özbekistan' ın ithalat kotalarının aşılması veya bazı ürünlerde uygulanan durdurular da öngörülebilirliği azaltmaktadır. Ayrıca vergi denetlemeleri esnasında; kapatma ya da faaliyetleri askıya alma gibi sert kararlar hızlıca verilebilmekte; bu da sıkıntı olarak yansımaktadır (Hepaktan E, Çılbant Ç, 2016)

Çözüm Önerileri: Nüfus açısından Orta Asya' daki en büyük ülke olan Özbekistan; mevcut kaynakları ve potansiyeli ile; büyük fırsatları olan bir ülkedir. Ticaret açısından ikili ilişkilerde aktif olan ülkeler Çin, Rusya ve Güney Kore başta olmak üzere bazı Batı ülkeleridir. Gümrük birliği içinde oldukları Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ile ticaret imkanları yanında; eğitimli ve dinamik nüfusu, doğal kaynakları ile avantajlı özellikleri vardır. Dezavantaj olarak ise; zayıf ticari altyapı, SSCB' nin izlerinin tam düzeltilmemesi gösterilebilir. Yakın zamanda Türkiye-Özbekistan ilişkileri dinamik bir şekilde artış göstermiş, ikili anlaşma ve toplantılarda hem ekonomik hem kültürel bağlantılar arttırılmıştır. (Hepaktan E, Çılbant Ç, 2016)

Bu kapsamda turizm sektöründe de işbirliği çalışmaları artmıştır. Bu işbirliklerinin artması için kamu ve özel sektörden yatırım yapmak isteyenlere kolaylıklar sağlanmalıdır (Muradova, 2010). Türkiye enerji politikalarında bölgenin

önemli taşlarından biri olarak bu açıdan da etkili olabilir (Tasam-Yeni Dönem Türkiye Özbekistan İlişkileri). Özbekistan, Türkiye’ den; başta tarım, gıda, tekstil ve inşaat sektörlerinde istekli yatırımcıları davet etmişlerdir (Kadirov, 2015).

3.5. TÜRKMENİSTAN

3.5.1.Genel Durum

Türkiye ile Türkmenistan ilişkileri özellikle inşaat ve müteahhitlik konularındaki girişimlerle önemli bir aşamaya gelmiştir. Bunu kaliteli Türk ürünleri sayesinde gıda ve giyim sektörleri izlemiştir.

3.5.2.Türkiye - Türkmenistan Ticari İlişkileri

Türkiye – Türkmenistan dış ticaret göstergeleri Tablo 20’ de sunulmuştur:

Tablo 20. Türkiye - Türkmenistan Dış Ticaret Göstergeleri

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2003	170,3	123,7	294,0	46,7
2004	214,8	175,8	390,6	39,1
2005	180,6	160,7	341,4	19,9
2006	281,3	189,9	471,2	91,4
2007	340,0	396,7	736,7	-56,7
2008	662,9	389,3	1.052,2	273,6
2009	945,1	327,6	1.272,7	617,5
2010	1.139,8	386,3	1.526,2	753,5
2011	1.493,3	392,7	1.886,0	1.100,6
2012	1.480,1	303,5	1.783,6	1.176,5
2013	1.957,5	653,8	2.611,3	1.303,7
2014	2.231,2	623,3	2.854,6	1.607,9
2015	1.858,2	557,4	2.415,5	1.300,8
2016*	704,8	275,5	980,3	429,3

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, *:6 aylık veriler

(Milyon Dolar)

Yıllara göre incelediğimizde zaman zaman istikrarda bozulmalar olsa da; giderek artan başarılı bir grafik ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin Türkmenistan'a ihraç ve ithal ettiği mallar ise tablo 21 ve 22’ de gösterilmiştir:

Tablo 21. Türkiye'nin Türkmenistan'a İhracatında Başlıca Ürünler

GTIP	Ürün Adı	2013	2014	2015
7308	Demir veya çelikten inşaat ve inşaat aksamı, inşaatla kullanılmak üzere hazırlanmış demir veya çelik	128,3	206,1	236,6
8544	İzole edilmiş teller, kablolar ve diğer elektrik iletkenler; tek tek kaplanmış liflerden oluşan fibe	117,3	137,7	134,9
8537	Elektrik kontrol, dağıtım tabloları, panolar, konsollar, kabinler, diğer mesnetler ve sayısal kontro	67,4	90,8	81,0
9403	Diğer mobilyalar ve bunların aksam ve parçaları	59,8	74,2	63,0
8504	Elektrik transformatörleri, statik konvertörler (ömeğin; redresörler) ve endüktörler	70,7	81,7	52,1
3917	Plastikten hortumlar, borular ve bağlantı elemanları (manşon, nipel, dirsek, flanşlar, vb.)	44,7	80,5	41,9
8704	Eşya taşımaya mahsus motorlu taşıtlar	27,6	45,7	35,8
7610	Aluminyumdan inşaat ve inşaat aksamı (köprüler, köprü aksamı, kuleler, pylonlar, ayaklar, sütunlar,	26,7	35,1	34,3
7306	Demir veya çelikten diğer ince ve kalın borular ve içi boş profiller	12,1	17,4	29,8
4418	Ağaçtan bina ve inşaat için marangozluk, mamülleri, doğrama parçaları	29,7	23,7	28,7
7326	Demir veya çelikten diğer eşya:	19,6	29,3	28,6
9405	Diğer aydınlatma cihazları, ışıklı panolar, ışıklı tabelaları ve benzer eşya ve bu eşyanın aksam ve	34,4	31,4	26,5
7604	Aluminyumdan çubuklar ve profiller	15,5	20,7	26,3
5702	Dokunmuş halılar ve dokumaya elverişli maddelerden diğer yer kaplamaları	24,7	32,8	20,6
8536	Genilimi 1000 voltu geçmeyen elektrik devresi teçhizatı (anahtarlar, röleler, sigortalar, fişler, ku	18,2	20,9	19,2
6802	Yontulmaya veya inşaatla elverişli işlenmiş taşlar (kayagan taşı hariç), mozik için küp şeklinde taşl	19,0	19,1	18,2
8481	Borular, kazanlar, tanklar, depolar ve benzeri diğer kaplar için musluklar, valfler (vanalar) ve ben	16,7	20,2	17,6
9401	Oturmaya mahsus mobilyalar ve bunların aksam ve parçaları	24,9	22,3	16,9
0602	Diğer canlı bitkiler (kökleri dahil) çelikler, aşı kalem ve gözleri; mantar miselleri	9,9	11,9	16,5
8418	Buzdolapları, dondurucular ve diğer soğutucu ve dondurucu cihazlar ve ısı pompaları	16,5	21,7	16,5
9406	Prefabrik yapılar	17,9	19,6	15,5
8526	Radar cihazları, hava-deniz trafiğine yardımcı telsiz cihazları ve uzaktan kumanda etmeye mahsus tels	34,6	23,2	14,7
8413	Sıvılar için pompalar (ölçü tertibatı olsun olmasın) ve sıvı elevatorleri	12,7	15,7	14,7
4411	Ağaçtan veya diğer odunsu maddelerden lif levhalar	17,3	20,9	14,4

Kaynak: ITC Trademap

(Milyon Dolar)

Tablo 22. Türkiye'nin Türkmenistan'dan İthalatında Başlıca Ürünler

GTIP	Ürün Adı	2013	2014	2015
5201	Pamuk (karde edilmemiş veya penyelenmemiş)	263,4	284,2	215,5
5205	Pamuk ipliği (dikiş ipliği hariç) (ağırlık itibarıyla pamuk oranı $\geq$ %85 ve perakende olarak satılacak)	111,6	120,0	155,4
2710	Petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar	185,3	96,0	65,0
3902	Propilen ve diğer olefinlerin polimerleri (ilk şekillerde)	18,1	47,6	48,8
5208	Pamuklu mensucat (ağırlık itibarıyla % 85 veya daha fazla pamuk içerenler)(m ² . Ağırlığı 200 gr. I ge	37,2	30,0	33,1
5209	Pamuklu mensucat (ağırlık itibarıyla % 85 veya daha fazla pamuk içeren ve m ² ağırlığı 200 gr. I geçe	18,9	14,9	20,1
5202	Pamuk döküntüleri	5,0	4,3	6,3
4101	Sığır (bufalo dahil) ve at cinsi hayvanların ham post ve derileri	5,2	5,2	4,3
6302	Yatak çarşafı, masa örtüleri, tuvalet ve mutfak bezleri	4,1	5,4	3,7
0603	Buket yapmaya elverişli veya süs amacına uygun kesme çiçek ve çiçek tomurcukları		3,4	1,5
6203	Erkekler ve erkek çocuk için takım elbise, takım, ceket, blazer, pantolon, tulum ve şort (yüzme kıy	0,2	0,7	0,7
4103	Diğer ham post ve deriler	0,3	0,4	0,6
2503	Her nevi kükürt (süblime, presipite ve koloidal kükürt hariç)			0,6
2503	Her nevi kükürt (süblime, presipite ve koloidal kükürt hariç)			0,6
4104	Sığır (buffalo dahil) ve at cinsi hayvanların dabalılanmış veya crust (arakurutmalı) post ve derileri	0,8	0,9	0,3
5802	Havlü nevi bukleli mensucat ve tufted edilmiş mensucat	0,6		0,2
6307	Diğer hazır eşya (elbise patronları dahil)	0,0	0,0	0,2

Kaynak: ITC Trademap

(Milyon Dolar)

3.5.3. Türkiye-Türkmenistan Yatırım İlişkileri

Türkmenistan'da mevzuatın yetersizliği, vergi denetimlerinin belirsizliği, vize alımındaki uzun süreçler ve karşılaşılan problemler, birtakım yatırımların kamulaştırılması gibi problemler; ülke dışından gelen yatırımcılar için halihazırdaki en büyük sıkıntılardır.

3.5.4. Ticarete Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Türkmenistan'daki Türk firmalarının en önemli sorunu vizelerde ve çalışma izinlerinde karşılaştıkları güçlüklerdir. Ayrıca işadamları ve iş hukuku konuları da

gelişmemiş olduğundan mahkemelerde hatalı ve zarar verici kararlar alınabilmektedir. Türkmenistan’da da bankacılık yetersiz seviyededir. Taşımacılık ücretlerinin de maliyetleri arttırdığı bilinen bir durumdur. Bu sorunlara karşı yapılacak kolaylaştırıcı önlemler; birçok Türk yatırımcıyı bölgeye çekebilecektir.

3.6. KIRGIZİSTAN

3.6.1. Türkiye-Kırgızistan Ticari İlişkileri

İkili ticarete Türkiye açısından ihracat hep daha ön planda yer almıştır. te denge geleneksel olarak Türkiye lehine fazla vermektedir. İhracatta; halı, mücevher ekleri, tekstil malzemeleri gibi ürünler öncelikli iken ithalatta pamuk, kuru baklagiller ve bakır ön plandadır. Türkiye – Kırgızistan dış ticaret göstergeleri tablo 23’ de belirtilmiştir:

Tablo 23. Türkiye-Kırgızistan Dış Ticaret Değerleri

Yıl	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2003	40,9	10,9	51,8	30,0
2004	74,7	13,4	88,1	61,3
2005	89,5	14,1	103,6	75,4
2006	132,2	27,5	159,6	104,7
2007	181,3	45,0	226,3	136,3
2008	191,4	48,0	239,3	143,4
2009	140,0	31,4	171,4	108,6
2010	129,2	30,9	160,1	98,3
2011	180,2	52,1	232,4	128,1
2012	257,5	45,2	302,7	212,2
2013	388,3	37,0	425,3	351,4
2014	421,4	65,6	487,1	355,8
2015	294,7	76,9	371,6	217,9
2016*	138,5	49,4	187,9	89,1

Kaynak: TÜİK, *:6 aylık veriler
(Milyon Dolar)

Ticaretin geliştirilebilmesi için nakliye giderlerinin alternatif ulaşım planlamaları elzemdir. Ayrıca gümrükte karşılaşılan kayıt dışı harcamalar başta

olmak üzere gerekli düzenlemelerin yapılmasının olumlu sonuçlar vereceği değerlendirilmektedir. Kırgızistan'a ihracatımızda başlıca ürünler tablo 24' de gösterilmiştir:

Tablo 24. Türkiye'nin Kırgızistan'a İhracatında Başlıca Ürünler

GTİP	Ürün Adı	2013	2014	2015
7113	Mücevherci eşyası ve aksamı (kıymetli metallerden veya kıymetli metallerle kaplama metallerden)	60,9	83,1	53,2
6110	Kazak, süveter, hırka, yelek vb. Eşya (örme)	14,0	18,0	20,0
6109	Tişörtler, fanilalar, atletler, kaşkorseler ve diğer iç giyim eşyası (örme)	19,1	19,5	17,7
9619	Hijyenik havlular ve tamponlar, bebek bezleri ve benzeri hijyenik eşya	12,2	16,9	15,3
6006	Diğer örme mensucat	3,4	5,6	11,0
5702	Dokunmuş halılar ve dokumaya elverişli maddelerden diğer yer kaplamaları	29,9	17,8	7,7
6203	Erkekler ve erkek çocuk için takım elbise, takım, ceket, blazer, pantolon, tulum ve şort (yüzme kıy	4,0	6,5	5,3
6004	Diğer örme mensucat (en>30cm, elastomerik/kauçuk iplik=>%5)	1,3	1,4	5,0
5407	Sentetik filament ipliklerinden dokunmuş mensucat	4,6	5,8	4,8
8544	İzole edilmiş teller, kablolar ve diğer elektrik iletkenler; tek tek kaplanmış liflerden oluşan fibe	6,2	7,4	4,1
6108	Kadın ve kız çocuk için kombinezon, jüpü veya jüpon, slip ve külot, gecelik, pijama, lizöz, bornoz vb	4,8	4,2	4,0
3004	Tedavide veya korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar (dozlandırılmış)	2,9	2,8	4,0
3916	Plastikten monofiller, ince ve kalm çubuklar ve profiller (enine kesitinin en geniş yeri > 1mm)	8,8	9,8	3,9
6403	Dış tabanı kauçuktan, plastik maddeden, tabii veya terkip yoluyla elde edilen köseleden ve yüzü deri	6,3	5,0	3,9
8516	Elektrikli su ısıtıcıları, elektrotermik cihazlar, ortam ısıtıcıları, saç ve el kurutucuları, ütüler	6,7	7,6	3,9
6111	Bebek için giyim eşyası ve aksesuarı (örme)	5,4	4,2	3,5
6211	Spor, kayak ve yüzme kıyafetleri; diğer giyim eşyası	1,0	3,0	3,4
6107	Erkek ve erkek çocuk için külotlar, slipler, gece gömlekleri, pijamalar, bornozlar, robdeşambırlar ve	0,9	2,5	3,2
8708	Karayolu taşıtları için aksam, parça ve aksesuarlar	4,6	6,2	3,1
1704	Kakao içermeyen şeker mamulleri (beyaz çikolata dahil)	7,9	8,2	3,0
5208	Pamuklu mensucat (ağırlık itibarıyla % 85 veya daha fazla pamuk içerenler)(m2. Ağırlığı 200 gr. I ge	1,2	3,1	3,0
6209	Bebek için giyim eşyası ve aksesuar	2,2	2,7	2,9
6302	Yatak çarşafı, masa örtüleri, tuvalet ve mutfak bezleri	2,9	3,6	2,8
3917	Plastikten hortumlar, borular ve bağlantı elemanları (manşon, nipel, dirsek, flanşlar, vb.)	4,2	4,6	2,8
8536	Gerilimi 1000 voltu geçmeyen elektrik devresi teçhizatı (anahtarlar, röleler, sigortalar, fişler, ku	5,5	4,0	2,8

Kaynak: ITC - TRADEMAP
(Milyon Dolar)

Kırgızistan'a ithalatımızdaki başlıca ürünler ise tablo 25' de gösterilmiştir:

Tablo 25. Türkiye'nin Kırgızistan'dan İthalatında Başlıca Ürünler

GTIP	Ürün Adı	2013	2014	2015
7108	Altın (platin kaplamalı altın dahil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde)	1,68	3,04	31,48
0713	Kuru baklagiller (kabuksuz) (taneleri ikiye ayrılmış)	12,95	24,25	13,96
5201	Pamuk (karde edilmemiş veya penyelenmemiş)	6,08	8,50	7,14
7602	Aluminyum döküntü ve hurdaları	2,45	5,05	7,09
0802	Diğer kabuklu meyveler (taze/kurutulmuş) (kabuğu çıkarılmış/soyulmuş)	1,84	2,70	4,50
0711	Geçici olarak konserve edilmiş sebzeler	4,34	5,30	4,34
0504	Hayvan bağırsak, mesane ve midesi (taze, soğutulmuş, dondurulmuş, tuzlanmış, salamura, kurutulmuş ve	4,34	4,96	2,16
7404	Bakır döküntü ve hurdaları	0,24	7,85	2,05
7403	Rafine edilmiş bakır ve bakır alaşımları (ham)	0,02	1,24	1,23
7601	İşlenmemiş aluminyum	0,21	0,43	0,99
0813	Meyve (kurutulmuş) (0801, 0806'de kiler hariç)08. Fasıldaki sert ve kabukluların karışımları	0,45	0,29	0,65
7801	İşlenmemiş kurşun	0,22	0,66	0,37
8702	10 veya daha fazla kişi taşımaya mahsus (sürücü dahil) motorlu taşıtlar			0,30
0511	Başka yerde belirtilmeyen hayvansal ürün ve (yenmeyen) cansız hayvan	0,01	0,06	0,13
7106	Gümüş (altın veya platin yaldızlı gümüş dahil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde)	0,01		0,10
2208	Etil alkol (alkol derecesi < %80, değiştir edilmemiş) ve damıtılarak elde edilmiş likör ve diğer alkol		0,05	0,06
4103	Diğer ham post ve deriler	0,35	0,05	0,04

Kaynak: ITC - TRADEMAP

(Milyon Dolar)

3.6.2. Türkiye-Kırgızistan İşbirliği İmkanları

Türkiye-Kırgızistan işbirliği imkanları arasında; hafif demir-çelik tesisleri tarım (buğday, tütün, bakliyat), işlenmiş tarım ürünleri, ambalaj sanayi, madencilik ve turizm yer alır.

İnşaatlar ve müteahhitler açısından ise; karayolları ve demiryolları yeni inşa ve modernizasyonları, elektrik iletimi ve üretimi, konut projeleri, turistik tesisler ve altyapı yer alır.

3.6.3. İki Ülke Arasındaki Ticarete Yaşanan Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Kırgızistan ekonomisinde de birtakım yapısal ve çözülmesi gereken sorunlar mevcuttur. Gelir seviyeleri çoğu bölgede oldukça düşüktür. Vergi sistemi ve denetleme mekanizmaları da zaman kaybı ve maliyet artışlarını beraberinde getirmektedir. Kayıt dışı ekonomi de kayda değer şekilde fazladır. Tekstilde kaliteli Türk ürünlerinin hızlıca Çin tarafından taklitlerinin yapılması çok kısa bir sürede gerçekleşmektedir. Nakliye, geçiş ücretleri ve gümrük problemleri güncelliğini korumaktadır.

3.7. TACİKİSTAN

3.7.1. Türkiye-Tacikistan Ticari İlişkileri

Türkiye'nin Tacikistan ile olan ikili ilişkileri diğer Türki devletlere oranla oldukça sınırlı seviyelerde kalmıştır. Bundaki en ön plandaki sebep ülkedeki iç karışıklıklar ve siyasi risklerin yüksek oluşudur. Ayrıca ulaşım-nakliye sıkıntıları, gümrük problemleri, mevzuat düzensizlikleri Tacikistan' da da üst seviyededir. Son dönemlerde ABD'nin destekleri ile koşullarda düzelmeler başlamıştır. Rusya' nın da ilgisi yüksektir. Türkiye-Tacikistan ilişkilerinde ise daha çok yol alınabileceği değerlendirilmektedir. Türkiye – Tacikistan ticareti Tablo 26' da gösterilmektedir:

Tablo 26. Türkiye-Tacikistan Ticaretinin Seyri

Yıl	İhracat \$ / Bin	İthalat \$ / Bin	Hacim \$ / Bin	Denge \$ / Bin
2005	46.717	47.309	94.026	-592
2006	71.787	118.395	190.182	-46.608
2007	118.107	143.352	261.459	-25.245
2008	176.448	147.727	324.175	28.721
2009	126.461	107.267	233.728	19.194
2010	143.890	283.689	427.580	-139.799
2011	172.575	324.283	496.858	-151.707
2012	234.947	345.178	580.125	-110.231
2013	283.620	371.358	654.978	-87.738
2014	277.505	160.947	438.452	116.558

Kaynak: Trade Map

T.C.Ekonomi Bakanlığı verileri

Tacikistan'a ihraç ettiğimiz başlıca ürünler tablo 27' de gösterilmiştir:

Tablo 27.Türkiye'nin Tacikistan'a İhracatında Başlıca Ürünler

GTIP No	Ürün Adı	2012	2013	2014
9619	Hijyenik havlular ve tamponlar, bebek bezleri ve benzeri hijyenik eşya	17.592	20.190	31.138
5702	Dokunmuş halılar ve dokumaya elverişli maddelerden diğer yer kaplamaları	28.860	35.166	24.545
3916	Plastikten monofiller, ince ve kalın çubuklar ve profiller (enine kesitinin en geniş yeri > 1mm)	9.897	12.029	13.481
7113	Mücevherci eşyası ve aksamı (kıymetli metallere veya kıymetli metallerle kaplama metallere)	14.933	26.530	12.591
0207	Kümes hayvanlarının etleri ve yenilen sakatatı (taze, soğutulmuş veya dondurulmuş)	8.324	10.254	11.337
3917	Plastikten hortumlar, borular ve bağlantı elemanları (manşon, nipel, dirsek, flanşlar, vb.)	4.923	5.998	7.025
7604	Aluminyumdan çubuklar ve profiller	5.045	4.812	5.982
3401	Sabunlar, yüzey aktif organik ürünler ve müstahzarlar	6.979	5.268	5.684
3925	Plastikten inşaat malzemesi	4.006	5.275	5.629
1704	Kakao içermeyen şeker mamulleri (beyaz çikolata dahil)	6.391	4.844	5.409
8516	Elektrikli su ısıtıcıları, elektrottermik cihazlar, ortam ısıtıcıları, saç ve el kurutucuları, ütüler	4.794	4.681	5.062
8544	İzole edilmiş teller, kablolar ve diğer elektrik iletkenler; tek tek kaplanmış liflerden oluşan fibe	1.668	3.350	4.724
6110	Kazak, süveter, hırka, yelek vb. Eşya (öme)	4.496	4.627	4.172
8302	Adi metallere donanım, tertibat vb. Eşya (mobilya, kapı, pencere, bavul, askılık vb için)	2.070	2.892	4.015
9403	Diğer mobilyalar ve bunların aksam ve parçaları	2.346	2.217	3.858
6203	Erkekler ve erkek çocuk için takım elbise, takım, ceket, blazer, pantolon, tulum ve şort (yüzme kıy)	3.627	4.569	3.799
3921	Plastikten diğer plakalar, levhalar, yapraklar, filmler, folyeler ve şeritler	180	286	3.721
7308	Demir veya çelikten inşaat ve inşaat aksamı, inşaatla kullanılmak üzere hazırlanmış demir veya çelik	726	3.328	3.682
8536	Gerilimi 1000 voltu geçmeyen elektrik devresi teçhizatı (anahtarlar, röleler, sigortalar, fişler, ku	2.210	2.964	3.607

Kaynak: Trade Map

T.C.Ekonomi Bakanlığı verileri (Milyon Dolar)

Tacikistan'a ithal ettiğimiz başlıca ürünler tablo 28’ de gösterilmiştir:

Tablo 28. Türkiye’nin Tacikistan’dan İthalatında Başlıca Ürünler

GTIP No	Ürün Adı	2012	2013	2014
7601	İşlenmemiş alüminyum	286	295	131
5201	Pamuk (karde edilmemiş veya penyelenmemiş)	37	60	19
5205	Pamuk ipliği (dikiş ipliği hariç) (ağırlık itibarıyla pamuk oranı $\geq 85\%$ ve perakende olarak satılacağı)	13	9	8
4104	Sığır (buffalo dahil) ve at cinsi hayvanların dabalıanmış veya crust (arakurutmalı) post ve derileri	4	4	3
5202	Pamuk döküntüleri	-	1	-
4105	Koyun ve kuzuların dabalıanmış veya crust (ara kurutmalı) derileri	0	0	-
1212	Keçiboynuzu, deniz otları ve diğer algler, şeker pancarı, şeker kamışı vs.	0	0	-
8445	Dokumaya elverişli elya fın hazırlanması, eğime, katlama, bükme ve ipliklerin hazırlanmasına mahsus	0	0	-
3907	Poliasetaller, diğer polietilerler, epoksi reçineler, polikarbonatlar, alkit reçineler, polialisterle	0	0	0
4106	Diğer hayvanların dabalıanmış veya crust (ara kurutmalı) post ve derileri	0	0	0
6211	Spor, kayak ve yüzme kıyafetleri; diğer giyim eşyası	0	0	0
0813	Meyve (kurutulmuş) (0801, 0806’de kiler hariç)08. Fasıldaki sert ve kabukluların karışımıları	0	0	0
0504	Hayvan bağırsak, mesane ve midesi (taze, soğutulmuş, dondurulmuş, tuzlanmış, salamura, kurutulmuş ve	0	0	0
1404	Tarınenin başka yerinde yer almayan bitkisel ürünler	0	0	0
4009	Vulkanize edilmiş kauçuktan boru ve hortumlar (bağlantı elemanlarıyla birlikte olsun olmasın)	0	0	0
7801	İşlenmemiş kurşun	0	0	0
0910	Zencefil, safran, zerdeçal, kekik, defne yaprakları, köri ve diğer baharat	0	0	0
6205	Erkekler ve erkek çocuklar için gömlekler	0	0	0
8414	Hava veya vakum pompaları, hava veya diğer gaz kompresörleri, fanlar, aspiratörü olan havalandırmaya	0	0	0
2905	Asiklik alkoller ve bunların halojenlenmiş, sülfolanmış, nitrolanmış veya nitrozalanmış türevleri	0	0	0

Kaynak: Trade Map

T.C.Ekonomi Bakanlığı verileri (Milyon Dolar)

3.7.2. Türkiye-Tacikistan Ekonomik ve Ticari İlişkileri

İlişkiler, 1992-1997 Tacikistan iç savaşı nedeniyle yavaş gelişim göstermekle beraber; müteakip süreçte ivmeli bir şekilde gelişmiştir.

Tacikistan'ın Rusya-Kazakistan-Çin ardından dördüncü büyük ticaret ortağı Türkiye' dir. Tacikistan'dan ithal ettiğimiz başlıca ürünler alüminyum ve ham pamuktur. İhracatta ise gıda ürünleri, kimyasallar ve konfeksiyon ürünleri göze çarpmaktadır. (T.C. Duşanbe Büyükelçiliği, 2014)

Tacikistan ile son yıllardaki ticari performansımız (milyon ABD Doları) aşağıda sunulmuştur:

Tablo 29. Tacikistan ile son yıllara ait ikili ticaret rakamları

YILLAR	İHRACAT	İTHALAT	DENGE	HACİM
2005	46,716	47,309	-0,592	94,026
2006	71,786	118,395	-46,608	190,182
2007	118,107	143,351	-25,244	261,459
2008	176,448	147,727	28,721	324,175
2009	126,461	107,266	19,194	233,727
2010	143,890	283,689	- 139,578	427,800
2011	172,683	324,282	- 151,599	496,965
2012	235,038	345,177	- 110,139	580,215
2013	283,757	371,358	- 87,602	655,115

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı verileri

Türkiye ile Tacikistan arasında ön planda müteahhitlik işleri yer alır. Ulaşımındaki güçlükler bu konudaki en önemli dirençlerden birisidir. Yakın dönemdeki ikili anlaşmalarda yaşanan sıkıntılar bir nebze oldun azaltılmıştır. (T.C. Duşanbe Büyükelçiliği, 2014)

3.7.3.Yatırımlar Konusunda Türkiye ve Tacikistan' ın Yasal Altyapısı, Fırsatlar ve Riskler

İkili anlaşmalar, yabancı ülkelerde yatırım yapılırken yatırımcıyı koruyan en önemli hukuki altyapı düzenlemeleridir. Özellikle Tacikistan' ın tahkim uygulamalarının Tahkim Mahkemesi Kanunu ile uygulandığı düşünülürse; 'Türkiye Cumhuriyeti ile Tacikistan Cumhuriyeti Arasında Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunmasına Dair Anlaşma (YKTK)' nın imzalanışı bu kapsamda çok önemli ve Türkiye için önemli bir avantajdır. (T.C.Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri – 2016).

Dış Ticaret Müsteşarlığımız tarafından Tacikistan ile ticaretimiz konusundaki fırsatlar ve risklere yönelik başlıca değerlendirmeler tablo 30’ da özetlenmiştir:

Tablo 30. Tacikistan ile ticaretimiz konusunda fırsatlar ve riskler

FIRSATLAR	RİSKLER
Ülkedeki üretim düzeyinin düşük olması nedeniyle tüm sektörlerde yatırıma ihtiyaç duyulması.	Serbest Bölgelerin SSCB zamanından kalma eski binalardan oluşması ve alt yapısının (özellikle enerji alanında) yetersiz kalması
Ülkedeki Serbest Bölgelerin yabancı yatırımcılara sunduğu teşvikler	Teknik konularda nitelikli eleman sağlanamaması
Türkçe bilen genç nüfus ve ucuz işgücü	Yabancı yatırımcılara uluslararası tahkim yolunun hâlihazırda kapalı olması ve uyuşmazlıkların çözümünde Tacik mahkemelerin yetkili kılınması
Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) üyeliği	Ülkeye yönelik yolsuzluk ve rüşvet algısının yüksek oluşu
Türkiye ile YTKT Anlaşmasının bulunması	
Avrasya Ekonomik Birliği üyesi ülkelere gümrük vergisiz ihracat imkanı ve Afganistan-Pakistan pazarına yakınlık	
Yabancı yatırımcılar için yasal alt yapının oluşturulmuş olması	

Kaynak: T.C.Ekonomi Bakanlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı verileri - 2016

BÖLÜM 4

TÜRKİYE İLE TÜRKİ DEVLETLER ARASINDAKİ TİCARETİN GELİŞTİRİLMESİNİN STRATEJİK ÖNEMİ

Çalışmamızın dördüncü bölümünde Türkiye ile Türki devletler arasındaki ticaretin geliştirilmesi için yapılabilecekler ve karşılıklı gelişen ticaretin Türkiye' ye stratejik katkıları tartışılacaktır. Sırasıyla Azerbaycan, Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan incelenecektir.

4.1.AZERBAYCAN

Türkiye' nin TPAO ile Azerbaycan enerji sektöründe önemli bir yatırımı mevcuttur. Azerbaycan' daki enerji kaynakları ve Türkiye' nin transit olarak enerji arzının güvenlik boyutundaki rolü; iki kardeş ülke açısından da oldukça önemlidir.

Türkiye, Azerbaycan'ın petrol harici yatırımlarında da bir numaralı ülke konumundadır. Türk firmaları öncelikli olarak enerji, telekomünikasyon, ulaştırma, bankacılık/sigorta, gıda ticareti, eğitim, tekstil ve inşaat malzemeleri sektörlerinde faaliyet göstermektedir.

Karşılıklı olarak Azerbaycan'ın en çok yatırım yaptığı ülke de Türkiye' dir. Halihazırda da; üçüncü ülkeleri de kapsayan ortak yatırımlar üzerinde durulmaktadır.

Azerbaycan özellikle son yıllarda petrol harici sektörlerin gelişimi üzerinde durmaktadır. Bu kapsamda önemli mesafede kaydedilmiştir. Türkiye gücü ve tecrübesi ile bu konularda katkı yapabilecek seviyededir.

Ticari ilişkilerin daha da güçlendirilebilmesi yönünden nakliye, gümrükler, malların serbest dolaşımı vb. gibi konularda daha kat edilecek epey mesafe bulunmaktadır.

4.1.1. Türkiye-Azerbaycan Enerji İlişkisinin Kafkasya Güvenliği Bağlamında Değerlendirilmesi

Sürdürülebilir kalkınma, kaybettiği toprakları geri kazanma, bağımsızlığını göstermek hedefleri ile Azerbaycan enerji politikasına Türkiye'nin hedefleri ile uyumluluk göstermiştir. İç pazarı rahatlatmak, Türkiye'nin stratejik önemini arttıracak alternatif güzergahlar oluşturmak, İran ve Rusya gibi ülkelere karşı avantaj kazanabilmek bunların başlıcalarıdır. Mevcut hatlara ek olarak yeni hatlar gündeme gelmektedir; bunların bölgeye sonuçları olmaktadır (Çıtak, 2016).

4.1.2. İlişkinin Güvenlik İnşacı Yönü

Türkiye ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler kardeşlik hukuku içerisinde stratejik ortaklık seviyesindedir. SSCB dağıldıktan sonra Azerbaycan; Dağlık Karabağ savaşını yaşamış, toprak kaybetmiş ve sıkıntılı bir dönem geçirmiştir. Enerji projelerinin hayata geçirilebilmesi için bu süreçlerin sonlanmasının beklenmesi gerekmiştir. Fakat 2000'li yıllardan sonra enerji sektörü sayesinde Azerbaycan ekonomisi dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri haline gelmiştir. Boru hatlarının güvenliği; ilgili tüm ülkeler tarafından önemsenmiş; bu da bölgedeki barış ortamının garantörü olmuştur (Çıtak, 2016).

Ekonomik hareketlilik; bölgedeki ülkelere de kalkınma, güçlenme, refah seviyesinin artışı olarak geri dönmektedir. Enerji sektörünün sağladığı gelir; bölgedeki güç mücadelelerinde belirleyici faktör de olmaktadır. Buna örnek olarak Azerbaycan'ın politikalarında giderek serbestleşmesi; öte yandan Ermenistan'ın tamamen Rusya'nın güdümüne girmesi verilebilir.

Türkiye-Azerbaycan ve Gürcistan bu kapsamda en büyük rolü oynasalar da çok sayıda ülkenin işin içinde oluşu, kamu ve özel sektörden çok sayıda ilgilenen oluşu bölgenin olumlu imajını arttırmaktadır (Çıtak, 2016).

Bölgenin istikrarı; Avrupa Birliği'ne arz edilen petrol ürünleri sayesinde direk olarak Avrupa güvenliği ile ilişkili hale gelmiştir. Bu aradaki sorunlarda çözüme katkı sağlayarak kolaylaştırıcı rol oynamalarını sağlanmaktadır. BTC, BTE ve çalışmaları devam eden TANAP; Azerbaycan ve Gürcistan'ı birbirlerine adeta bağlamaktadır. Bu sayede iki ülkede bu hatlardaki ortak menfaatleri ile sorunları hızlıca çözmek durumunda kalacaklardır. Bu kapsamda Türkiye'nin de güvenlik

konusunda aynı perspektifi paylaştığı belirtilmelidir. Fakat düşmanca politikaları nedeni ile Ermenistan bu denklemin dışında kalmaktadır.

Enerji sektöründeki bu gelişmelerin toplumsal güvenliğe de katkısı bulunmaktadır. İstihdam, yeni iş kolları artmakta, eğitim ve sağlık sektörleri bile olumlu etkilenmektedir. Sanayi kollarının gelişmesi, toplumsal refahın artması da gerçekleşmektedir (Çıtak, 2016).

4.1.3.Enerji İlişkisinin Bölge Güvenliğini Olumsuz Etkileyebilecek Yönü

Her ne kadar Türkiye ve Azerbaycan arasındaki olumlu ilişki bölge güvenliğinin teminatı olsa da; bölgenin önemli bir çekim merkezi olması ile Rusya ve İran' ın da; ayrıca diğer taraftan ABD, AB, Çin vb. ülkelerin de ilgileri üst seviyededir. Sistem dışında bırakılan Ermenistan' ın huzursuzluğu da; bölgenin dengelerini zorlaştırmaktadır. Herkesi memnun etmenin imkansızlığı genel bir kaidedir.

Bu kapsamda Amerika Birleşik Devletleri-Çin veya Azerbaycan- Ermenistan ilişkilerinin ortak politika izleme konusunda en azından kısa vadede mümkün olmadığı belirgindir.

Bu da mevcut ve gelecekteki enerji projelerinin karşısında çeşitli blokların oluşmasına, engelleme girişimlerinin doğmasına ve açık ya da gizli bir şekilde düşmanlık faaliyetlerinin yürütülmesine sebep olmaktadır. Bu kapsamda enerji projelerinin dışında kalarak rahatsız olan ve icraatları ile bozucu yıkıcı bir politika izleyen devlet-devlet dışı aktörler olabilmektedir. Örnek olarak bazı Rus şirketlerinin mevcut hatları engellemek üzere faaliyet göstermesi, ya da Ermenistan' ın düşmanca davranışları gösterilebilir. Özellikle Ermenistan gibi ekonomik anlamda sıkıntı içindeki ülkelerin Rusya vb. dışa bağımlılıklarının artacağı aşıkardır (Çıtak, 2016).

4.1.4. Yeni Projelerin Bölgesel Stratejiye Etkisi

Kafkasya Bölgesi enerji politikalarında giderek üst sıralara tırmanmaktadır. Bölgenin transit noktası olması, rezervlerin kalitesi ve fazlalığı, yeni projelerin birbiri ardına geliştirilmesi yakın gelecekte Kafkasya' yı daha da cazibe merkezi haline getirecektir.

Öte yandan birçok potansiyel güvenlik sıkıntısı mevcuttur. Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki ihtilaf halihazırda devam etmekte; zaman zaman sıcak çatışmaya dönüşmektedir. Neticede Kafkasya güvenlik denklemi oldukça kırılgan olarak tanımlanmaktadır.

Başarılı enerji politikaları; ne kadar kapsayıcı ve kar dağıtıcı olursa o kadar bölge güvenliği için faydalı olacaktır. Azerbaycan ile Gürcistan arasında kurulan ilişki incelendiğinde, diğer bölge ülkelerinin de çıkar sağlayabileceği projelerin güvenlik çitasını arttıracakları değerlendirilmektedir (Çıtak, 2016).

4.2.KAZAKİSTAN:

Kazakistan'da serbest piyasaya geçiş, ekonomik ve sosyal yapıdaki değişim başarılı bir şekilde gerçekleşmiştir. SSCB döneminin köhne izlerinin çoğu silinmiştir. Bu başarılı değişimi ve gelişim süreci Kazakları geleceğe umutla bakmaları için de bir vesiledir. Günümüze kadar başarılı bir şekilde ilerlemiş olan Kazak-Türk ilişkileri de önemlidir. Yapılan değerlendirmeler; karşılıklı ticari ve ekonomik ilişkilerin yeterli olmadığını fakat gelişime açık olduğunu ortaya koymaktadır. Kazakistan ekonomisindeki avantajların Türkiye tarafından fark edilmesi ve değerlendirilmesinin her iki ülkeye büyük faydalar sağlayacağı aşıkardır (Bulut, 2015).

Kazakistan'ı bağımsızlığını müteakip ilk tanıyan ülke Türkiye' dir. Aradan geçen sürede ikili ilişkiler kuvvetlenerek artmış; ticari, soysal, askeri her türlü alanda gelişmiştir. Bunların yanında dünya çapındaki siyasi olaylarda da iki ülke birlikte aynı yöne hareket ederek kardeşliğimizi siyaseten de göstermişlerdir. Manevi ve kültürel ortaklığımız karşılıklı olarak gelişmektedir. Astana'da ki Atatürk heykeli Kazakistan' ın bize saygısını temsil etmektedir (Kazakistan Ankara Büyükelçiliği – 2016).

Eğitim ve sanat alanında işbirliği ve etkileşim üst seviyededir. Karşılıklı şehirler kardeşlik anlaşmaları yapmışlardır. İlerisi için de mevcut ilişkilerin daha üst seviyelere artarak yükselmesi beklenmektedir.

4.3. ÖZBEKİSTAN

Özbekistan bağımsızlığını kazandıktan sonra Türkiye koşulsuz ve sınırsız desteğini göstermiş, Özbekistan' ın uluslar arası camiaya katılışında önemli katkılarda bulunmuştur.

Bunlara rağmen; ticari ilişkiler aynı ivme ile gelişmemiştir. Bunun en önemli sebebi ise Rusya' ya olan belirgin bağımlılığın aşılamamasıdır. Teknolojik açıdan fakir olan Özbekistan; maalesef halihazırda kaynaklarını sadece hammadde olarak dış pazarlara açabilmektedir. Bu pozisyon hem Türkiye' nin ucuz hammaddeye ulaşmasında; hem de Özbekistan' ın günümüzün en pahalı ürünü olan teknolojiye ulaşmasında karşılıklı olarak kolaylaştırıcı olabilir. Bölgesel bir gümrük birliği de önerilmektedir (Hepaktan ve Çılbant, 2016).

4.4. TÜRKMENİSTAN

Türkiye; Türkmenistan' ı tanıyan ilk devlet olmuş; aradan geçen sürede karşılıklı ilişkiler istikrarlı ve iyi seviyede devam etmiştir (Bozkurt ve Saltuk, 2014).

Türkmenistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler halihazırda olması gereken seviyede değildir. Türkiye'nin sistematik bir Orta Asya politikası oluşturamaması, Türkmenlerin Rusya ile sıkı ilişkileri de mevcut duruma katlı sağlayan etmenlerdendir. ayrıca devam eden vize ve çalışma izinleri konularında da daha dostane politikalar ihtiyaç bulunmaktadır (Bozkurt ve Saltuk, 2014).

4.5. KIRGIZİSTAN

Türkiye, 16 Aralık 1991 de Kırgızistan' ı tanıyan ilk ülke olmuştur. İkili ticari ilişkilerimiz 1992-1997 yıllarında artmış; sonraki birkaç yıl düşüşlerle seyretmiştir. arasında artan bir seyir izlerken, 1998 ve 1999 yıllarında düşüşler yaşanmaya başlanmıştır. Burada Rusya ve Uzakdoğu' daki ekonomik krizde etkili olmuştur (Özden, 2013).

2010 yılında Kırgızistan'da başlayan iç kargaşalar ticari ilişkilere de yansımıştır. Kırgızistan ile ikili ilişkilerde uzun vadeli düşünerek yatırımları bu kapsamda planlamak uygun olacaktır (Özden, 2013).

4.6. TACİKİSTAN

Tacikistan, bağımsızlık sonrası iç savaş yaşadığından tüm Orta Asya ülkelerinin yaşadığı süreçlerde belirgin olarak geri kalmıştır (Karaağaçlı, 2012).

Tacikistan’da ekonomik sorunlar belirgindir. Turizm başta potansiyeli olan sektörleri dahi değerlendirmemektedir. Ülke dışarında alınan kredilerde ve başta Rusya dışarı giden Taciklerin ana yurtlarına katkıları ile devam etmektedir (Karaağaçlı, 2012).

Halihazırda ülkede huzur ve istikrar da tam manası ile sağlanabilmiş değildir. Bu dönemde Tacikistan; komşuları ile de sıkıntılar yaşamıştır. Başta Özbekistan’ la olan su kaynaklarının paylaşımı ve kullanımı anlaşmazlığı ön plandadır. Bu sıkıntılar; halen bölgedeki istikrarsızlığı arttıran bir etkidir (Karaağaçlı, 2012).

4.7. LİTERATÜRÜN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

Türkiye, bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya ülkeleriyle ilk 20 yılda sınırlı düzeyde de olsa etkileşime girebilmiştir. 1990’ lı yıllardaki dönem için Alagöz vd.(2004) çalışmalarında; Türk Cumhuriyetleri ile ülkemiz arasında var olan ortak dil, din, kültür ve coğrafi yakınlık nedeni ile Türkiye adeta kendini bu devletlerle işbirliği yapma sorumluluğu içinde bulmuştur. Bu sorumluluk, Eximbank ile, verilen kredi ve hibelerle, altyapı katkıları ile ve Türk işadamlarının yaptığı yatırımlarla ifa edilmeye gayret edildiği ifade edilmektedir. Ancak, bu ülkelere yönelik olarak gerçekleştirilen ekonomik ilişkiler istenilen seviyeye ulaşamamıştır. Bunun temelinde, Türkiye’den kaynaklı olarak, yatırım yapan Türk işadamlarına devletin yapmış olduğu desteğin yetersiz kalması, bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarının ilk yıllarında ihraç ettiğimiz malların kalitesiz olmasının “Türk malı” imajını zedelemesi ve en önemlisi Türkiye’nin uluslararası ekonomi politikasının daha çok Avrupa Birliği’ne dönük olmasının yattığı ileri sürülmüştür. Türk Cumhuriyetleri açısından bakıldığında ise Alagöz vd.(2004) çalışmasında; bu ülkelerde merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçişte ve özelleştirme çabalarında yaşanan sıkıntıların, haberleşme, ulaştırma, bankacılık, sigortacılık vs. gibi alt yapı yetersizlikleri, özel işletmeciliğin geliştirilmesi için bir ticaret ve

sözleşme hukuku ile uygun bir idari yapının tam olarak oluşturulamamasının ilişkilerin gelişmesini engellediği ifade edilmiştir.

Dikkaya vd.(1999) ve Solak vd.(2003) değerlendirmelerinde de aynı kapsamı desteklemektedir; mevcut potansiyele göre gelinen noktanın tatmin edici olmadığı ifade edilmiştir.

Sağlam vd.(1999) nin Türkiye ve Türki Cumhuriyetler arasındaki ekonomik işbirliğini incelediği tez çalışmasında; iktisadi işbirliği hedefi olarak dış ticaret ve teknolojik işbirliği gösterilmiştir. Günümüze ve bizim çalışmamıza bakıldığında ise; bu konularda halihazırda alınacak çok yol olduğu aşıkardır.

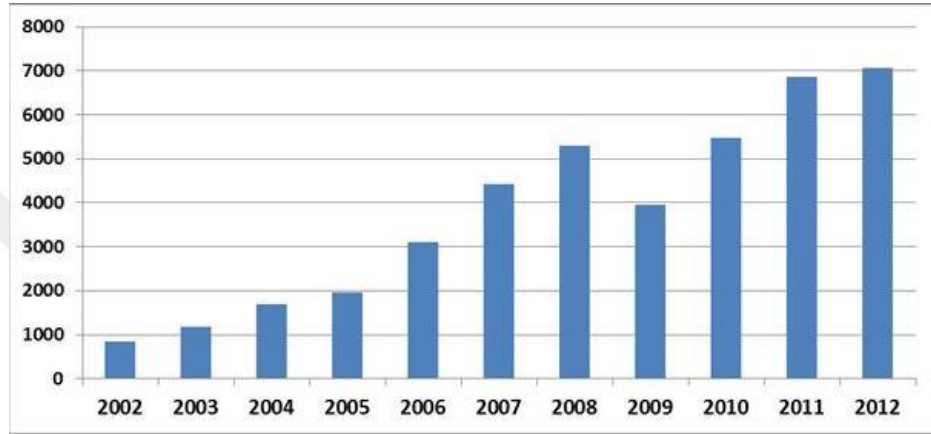
Yine bu kapsamda Esen ve Bayrak (2015) çalışmalarında; uzun yıllar boyunca merkezi planlamaya dayalı bir ekonomik sistemle idare edilen Türki Cumhuriyetlerin serbest piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik sisteme geçmelerinin uzun bir süreci içerdiğini ifade etmişlerdir. Böylesi bir düzen değişikliğine maruz kalan ülkelerin bir taraftan piyasa ekonomisini oturtmaya çalışırken, diğer yandan eski sistemin mirasıyla mücadele ederek devletin iktisadi hayattaki ağırlığını azaltmaya çalıştıklarını; fakat öte yandan bu ekonomilerde rekabete dayalı yeni bir ekonomik düzenin tesisi için uzun bir süreç gerektiğini belirtmişlerdir. Ardor HN. (2006)' nin çalışmasında ise bu konuda; Türki devletlerin dış ekonomiler ile bütünleşme açısından birbirine benzer başarıları gösteremedikleri belirtilmektedir. Buradaki temel belirleyici faktörün ise; hükümetlerin reformları gerçekleştirmedeki istek ve başarıları olduğu tespiti yapılmıştır.

Bunlara rağmen Türkiye' nin 2000' li yıllarda bölgeye yönelik geliştirdiği pragmatik yaklaşımın olumlu neticeler doğurabileceği gözlemlenmiştir. Mesela Kazakistan ve Kırgızistan ile ikili ilişkileri stratejik seviyeye taşıyabilecek konseyler oluşturulduğu görülmektedir. Orta Asya devletleriyle ilişkilerde Türkiye-Kazakistan ilişkilerinin model alınabileceği değerlendirilmektedir.

2000' li yıllarda Türkiye' nin Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan' la Kırgızistan ve Tacikistan' a göre ticari ilişkilerin daha hızlı arttığı gözlenmiştir. Budak vd.(2013) çalışmalarında Türkiye-Kazakistan arasındaki ticaret hacminin 2012 yılında 3,1 milyar dolar düzeyine yükseldiğini belirtmişlerdir. Türkiye-Türkmenistan ticareti özellikle son yıllarda hızlı bir artış sürecine girerek 2012' de 3,5 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Özbekistan' la siyasi alanda durgun seyreden

ilişkilere rağmen iki ülke arasındaki ticaret istikrarlı biçimde artmaktadır. 2012 yılı verilerine göre Türkiye-Özbekistan arasındaki ticaret 1,2 milyar dolar büyüklüğündedir. Aynı yıla ait veriler dikkate alındığında Türkiye’ nin Tacikistan’ la ikili ticareti 580 milyon dolar seviyesinde gerçekleşirken Kırgızistan’ la ticaret 300 milyon dolar civarında kalmıştır. Türkiye’ nin Türki devletlerle ticaretinin yıllara göre değişimi tablo 31’ de gösterilmiştir:

Tablo 31. Türkiye’nin Orta Asya Ülkeleriyle Toplam Ticaretinin Yıllara Göre Değişimi

Kaynak: TÜİK (Milyon\$)

Budak vd. (2013) çalışmasında Türkiye’ nin 2000’ li yıllarda Orta Asya’ ya yönelik dış politika vizyonu konusundaki yaygın kanaatin bölgenin tali planda bırakıldığı, Arap dünyasıyla ticari ilişkilerin katlanarak artmasına rağmen Orta Asya’ nın ihmal edildiği yönünde olduğu ifade edilmektedir. Ancak Orta Asya ile ticari ilişkilerin seyrine bakıldığında, Türkiye’ nin bölge ülkeleriyle ticaretinin istikrarlı biçimde arttığı görülmektedir. Dolayısıyla 2000’ li yıllarda Arap ülkeleriyle ticari ilişkilerde yakalanan gelişme grafiğinin nispeten daha düşük düzeyli olmak üzere Orta Asya ülkeleri ile de gerçekleştirildiği ifade edilebilir. Diğer taraftan Türkiye Orta Asya ülkelerine Eximbank aracılığıyla kredi sağlamayı sürdürmekte, TİKA vasıtasıyla bölge ülkelere destek sağlamaya devam etmektedir. Ancak, Türkiye ile Orta Asya ülkeleri arasında belirgin bir ekonomik karşılıklı bağımlılık henüz sağlanmış değildir. Türkiye’ nin bölge ülkeleriyle mevcut ekonomik ilişkileri stratejik nitelik arz edecek seviye ve muhtevaya ulaşamamıştır. Bölgede büyük ölçüde Rusya, Çin ve başta ABD olmak üzere Batılı devletler arasında belirginleşen jeoekonomik rekabette Türkiye’ nin rolünün oldukça zayıf olduğu görülmektedir.

2012 yılı verilerine göre Türkiye, Türkmenistan ve Tacikistan' ın en büyük üçüncü, Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan' ın ise en büyük altıncı ticari ortağı konumundadır. Ancak ilk iki sırayı muhafaza eden Çin ve Rusya' nın bölge ülkeleriyle gerçekleştirdiği ticaretle mukayese edildiğinde Türkiye' nin Orta Asya ticaretindeki ağırlığı oldukça düşüktür. Kazakistan toplam ticaretinin %23' ünü Çin' le, %18' ini Rusya ile gerçekleştirirken Türkiye ile mevcut ticaretinin toplam ticareti içindeki payı %3 civarındadır. Kırgızistan toplam dış ticaretinde Çin' in oranı %50, Rusya' nın oranı %17 seviyesinde iken Türkiye ile ticaretin oranı sadece %3 düzeyindedir.

Bölgede 2000' e yakın Türk firması faaliyet gösterdiği halde, Orta Asya' daki enerji rekabetinde Türkiye' nin etkisi yok denecek kadar azdır. Türkiye' nin Orta Asya' daki petrol ve doğal gaz pazarındaki faaliyetleri TPAO' nun Kazakistan' daki Aktau ve Aktöbe bölgelerinde toplam 7 sahada ortağı KazakTürkMunay (KTM) Ltd. aracılığıyla yürüttüğü arama ve üretim çalışmaları ile sınırlıdır. ABD ve Avrupalı şirketler, bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasını müteakiben kısa süre içinde Orta Asya' daki enerji kaynakları üzerinde önemli aktörler haline gelmiştir. Çin, bölgedeki enerji pazarına geç girdiği halde Orta Asya' daki petrol ve doğal gaz kaynaklarının işletilmesi ve ihracı alanında önemli bir oyuncu konumuna yükselmiştir. Gazprom ve Lukoil ise 2000' li yıllarla birlikte bölgedeki etkinliğini tekrar artırmaya başlamış, bölge ülkelerinin enerji alanında Rusya' ya bağımlılığında artış gözlenmiştir.

Özdemir vd.(2016) çalışmalarında; Türk dış ticareti için en büyük sorunun ticaret açığı olduğu ve bu sorunun çözülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bunun için de özellikle enerji maliyetlerinin realist politikalarla azaltılması temel hedef olarak gösterilmiştir. Çünkü küresel rekabet için maliyet en düşük düzeyde kalmalıdır. Türkiye' nin ise cari açığının çok büyük bir kısmının enerji ithalatı kaynaklı olduğu düşünüldüğünde durumun önemi belirmektedir. Enerjide realist, sürdürülebilir politikalar bir yandan üretimde rekabet gücünü artırarak ihracat değerlerine olumlu yansırken diğer yandan ithal ettiğimiz enerjide azalmalar meydana gelecektir. Böylelikle dış ticaret açığı büyük oranda azalacaktır. Yine bu konuda Akça T.(2016) nin çalışmasında; Avrasya ülkeleriyle enerji ihtiyacı karşılamaya yönelik yapılacak işbirliklerinin Türkiye' ye ekonomik kazançlar sağlayacağı ifade edilmektedir.

Bununla birlikte özellikle Ar-Ge faaliyetleri küresel rekabet gücü açısından büyük öneme sahiptir. Bunun için tarım ya da sanayi üreticisine inovatif olunabilmesi ve rekabet gücünün artırılabilmesi için fikirler ve girişimler inkübasyon sürecinde finans, danışmanlık gibi kayda değer destekler verilmelidir. Bu sayede Türk dış ticaretinin çok az bir kısmını oluşturan (%2,6) yüksek teknolojili ürün ihracatında olumlu sıçramalar beklenebilir.

Orta Asya’ da yatırım yapan Türk müteşebbisler, kapsamlı bir devlet stratejisinin desteğini arkasında bulabilmelidir. Müteşebbisler, sadece iş zirveleriyle değil doğrudan devletin tasarladığı kapsamlı bir jeoekonomik strateji dâhilinde yönlendirilebilmelidir. Bu kapsamda; Yavuz vd.(2015) çalışmasında çifte vergilendirme kavramı ele alınmış, Türkiye’nin Türki Cumhuriyetler ile gerçekleştirdiği vergi anlaşmaları değerlendirilmiştir. Devletlerin vergilendirme yetkisini kullanması sonucunda uluslararası çifte vergilendirme; kişilerin, sermayenin, malların ve hizmetlerin hareketliliğinin artmasına paralel olarak, önemi her geçen dönem artan bir vergi sorunudur. Çifte vergilendirmenin varlığı, mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu olumsuz etkilediği gibi, haksız bir şekilde vergilendirilmesine de neden olmaktadır. Bu durumun engellenmesi amacıyla başvuru yollarından biri de çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarıdır. Türkiye’nin vergi anlaşması yaptığı ülkeler, genellikle ticari ilişkilerinin güçlü olduğu ülkelerdir. Dolayısıyla vergi anlaşmalarının ikili ülke ilişkilerinin geliştirilmesinde önemli bir araç olduğu ve ülkeler açısından yeni fırsatlar yarattığı söylenebilir. Yapılan incelemeler sonucunda, çifte vergilendirmeyi önleme anlaşmalarının mükelleflerin aynı matrahtan birden fazla vergi ödemesinin engellenmesinde önemli bir işlevi yerine getirdiği söylenebilir. Bununla birlikte, doğrudan yatırımlar, vergi rekabeti ve vergi mevzuatının gelişiminde anlaşmaların olumlu etkilerinden söz edilebilir.

Orta Asya’ ya yönelik geliştirecek jeoekonomik strateji, Türkiye’ yi bölgedeki enerji kaynakları üzerindeki rekabette uzun vadede söz sahibi hale getirecek unsurlar içermelidir. Hâlihazırda faaliyette bulunan Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı ve proje aşamasındaki Trans-Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) Türkiye’ye enerji köprüsü işlevi kazandıran hatlardır. Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı ile Kazak petrolü Ceyhan terminaline

taşınmaktadır. Bakü-Tiflis-Erzurum ve TANAP hatları ise Hazar Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı projesinin gerçekleşmesi durumunda Orta Asya’ daki doğal gazın Türkiye üzerinden Avrupa’ ya ve uluslararası pazarlara nakledilmesine olanak tanıyacaktır. Bu nedenle Budak vd. (2013) belirttiği şekliyle Türkmen gazının Avrupa’ ya ve dünya pazarlarına ulaştırılmasında tercih edilecek güzergâhın Türkiye’ den geçmesi jeoekonomik stratejinin temel esaslarından biri olmalıdır.

Karataş ve Oral (2007)’ ın çalışmasında ulaştırma ve enerji koridorlarının şekillenmesinde en önemli hususun koridorun güvenliği olduğu belirtilmektedir. Bu açıdan ülkemizin üzerinde bulunduğu koridorlarda oluşabilecek bir istikrarsızlık sadece ülkemizi ve müttefiklerimizi değil, tüm ülkeleri olumsuz etkileyeceği ifade edilmiştir. Karataş ve Oral’ a göre; ülkelerin yoğun rekabeti düşünülürse bölge ulaşımında Türkiye’nin söz sahibi olabilmesi için demir yollarında uluslararası hatları kısaltan projelerin en kısa zamanda gerçekleştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu konuda yitirilecek zaman, alternatif güzergâhların benimsenmesi ve Türkiye’nin çok büyük potansiyele sahip Batı Avrupa-Asya transit taşımacılığının dışında kalmasına yol açacaktır. Transit kara yolu taşımacılığının ise güvenli, ekonomik ve hızlı taşıma yapabilen bir yapıya kavuşabilmesi için bu hattaki karayollarının modernizasyonu gereklidir. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında artan deniz trafiği, özellikle çevre açısından deniz ulaştırması konusunu üzerinde önemle durulması gereken bir konuma getirmektedir. Bu açıdan, Karadeniz ve Kafkaslardan gelen yüklerin Akdeniz’e ve Avrupa’ya Boğazlar dışında bir güzergâh üzerinden ulaştırılması için limanların nitelik ve nicelik olarak geliştirilmesi, modernleştirilmesi ve kapasitelerinin artırılması gerekmektedir. Türkiye’nin ulaştırma koridorlarındaki yerini sağlamlaştırmasını sağlayacak en önemli unsur, kara yolu-demir yolu ve limanlar olmak üzere tüm ulaştırma sisteminde modernizasyon ve etkin kullanıma gitmektir. Türkiye’ nin, ancak bu şekilde Avrupa ve Asya arasındaki jeostratejik konumunu avantaja dönüştürebilecek ve bölgesel bir güç olma özelliğine sahip olabileceği değerlendirilmiştir.

Bölgeye yönelik uygulanacak jeoekonomik strateji, Orta Asya enerji kaynaklarının dünya pazarlarına ulaştırılmasında Türkiye’ nin sadece köprü işlevi görmesi ile sınırlı tutulmamalıdır. Türkiye’ deki yerli petrol ve doğal gaz arama şirketlerinin Orta Asya enerji pazarına girmesi teşvik edilmeli, Türk firmaları Batılı

enerji şirketleriyle Karadeniz’ de, Akdeniz’ de ve Kuzey Irak’ ta geliştirdiği işbirliğinin benzerini Orta Asya’ da da gerçekleştirebilmelidir. Orta Asya ülkelerindeki rüzgâr ve güneş enerjisi potansiyeli göz önünde bulundurularak Türk firmaları bölgede rüzgâr ve güneş enerjisi santrallerinin kurulumu alanında yatırıma teşvik edilmelidir. Türkiye, oldukça sınırlı hidrokarbon kaynaklarına sahip olan Kırgızistan ve Tacikistan’ daki hidrolik enerji potansiyelini dikkate alarak bu iki ülkedeki hidroelektrik santral projelerini değerlendirmelidir.

Türkiye, Orta Asya’ ya yönelik jeoekonomik stratejisinde Batılı müttefiklerinin kaygılarını dikkate almakla birlikte bağımsız hareket etmeli, Rusya ve Çin karşıtlığı şeklinde algılanabilecek bir oluşuma müdahil olmamalıdır. Ankara, Orta Asya ülkelerinin Batılı kurumlarla bütünleşmesini sağlamakla veya bölgeye renkli devrimleri taşımakla görevli bir aktör olarak algılanmamalı, bölge ülkeleriyle karşılıklı menfaatler öne çıkarılmalıdır. Öte yandan Bal vd.(2009) çalışmasında ifade ettiği üzere; ekonomik güç, emek gücü, hammadde, teknoloji ile tüm dünyanın iştahını kabartan konumda olan Türk Cumhuriyetleri ile Türkiye; bu kaynaklarını ortak fayda için kullanarak; dünyada söz sahibi olma yönünde ilişkilerini geliştirmeli ve bu yönde çalışmalıdır. Ayrıca Ersungur vd.(2007) çalışmasında da böyle bir oluşumun, bölge ve dünya barış ve refahına katkı yapabilecek sonuçları da beraberinde getireceği değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye-Orta Asya ekonomik ve enerji işbirliği bölgede yatırıma ilgi duyan Türk girişimcilerin vizyonu ile sınırlı kalmamalıdır. Çalışmamızda; mevcut yatırımların yoğunlaştığı sektörlerin bölge ülkeleri ile Türkiye arasında uzun vadeli stratejik bir karşılıklı bağımlılığa hizmet etmesinin zor olduğunu ve Türkiye' nin Orta Asya ülkeleriyle ilişkilerinde bağımsızlıklarının ilk 20 yılında elde ettiği tecrübeyi göz önünde bulundurarak bölgeye yönelik kapsamlı bir jeoekonomik strateji geliştirmesi gerektiğini saptadık. 1990' lı yıllarda edinilen tecrübe doğru okunmalı, romantik bakış açısını terk ederek gerçekçi hedeflere yönelirken yakın geçmişteki sınırlı imkân ve kabiliyetlerin dar kalıplarından bağımsız bir projeksiyon çizilmelidir. Orta Asya' ya yönelik geliştirilecek jeoekonomik stratejiyi daha dinamik bir Türkiye' nin uygulamaya çalışacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu strateji, Türkiye' nin batı ülkeleriyle mevcut ilişkilerine alternatif olarak değil, çok yönlü dış politikanın gereği olarak tasarlanmalı ve bölge ülkeleriyle ekonomik işbirliğini stratejik düzeye taşımayı hedeflemelidir.

Çalışmamızda Orta Asya' da yatırım yapan Türk müteşebbislerin, kapsamlı bir devlet stratejisinin desteğini arkasında bulabilmelerinin önemli olduğunu değerlendirdik. Müteşebbisler, sadece işveren teşkilatlarının öncülüğünde düzenlenen iş zirveleriyle değil doğrudan devletin tasarladığı kapsamlı bir jeoekonomik strateji dâhilinde yönlendirilebilmelidir. Bu bağlamda Türk işadamları inşaattan ziyade Orta Asya ülkeleriyle uzun vadeli karşılıklı bağımlılığı sağlayacak enerji ve madencilik sahalarında bölgede faal olmalı, bölge ülkelerinin kalkınma hedeflerine ulaşmasına katkı sağlayabilmelidir.

Türkiye bankacılık sektöründeki tecrübelerini bu alanda gerçekleştireceği yatırımlarla Orta Asya' ya taşıyabilmeli, imalat sanayindeki deneyimlerini bölge ülkelerine transfer edebilmelidir. Türkiye jeoekonomik stratejisi kapsamında gelişen savunma sanayisi ile Orta Asya pazarına açılabilmelidir.

Geçmişten günümüze etrafı ateş çemberi olan Türkiye; halihazırda bölgesinde birçok istikrarsızlık kaynağı ile mücadele etmektedir. Özellikle Orta Doğu'daki

Çatışmalar sonucunda devletlerin sınırlarını kontrol edemedikleri gözlemlenmektedir. Uluslararası birlikteliğın zorunlu hâle gelmesine rağmen bunun yerine, güç sağlama çabaları ve jeopolitik kaygılar önplanda yer almaktadır. Bu ateş çemberi içinde güvenlik boyutunun iktisadi politikalarına üst düzey etkisi kaçınılmazdır. Bu açıdan, bölgede istikrarlı duruşu ile Türkiye'nin; jeostrejik konumu ile önünde birçok fırsat ve geliştirebileceğı mekanizmalar bulunmaktadır. Türki devletlerle ticari ilişkilerin geliştirilmesi; bölge ölkelerine bu kapsamda da yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Ağdaş, O. (2006). Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'nin Bağımsızlık Sonrası Temel Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.
- Akça, T. (2016). Türkiye ve Avrasya Ülkeleri Arasındaki Dış Ticaret İlişkisi: Ampirik Bir Çalışma, Session 5B: Uluslararası Ticaret, International Conference on Eurasian Economies 2016.
- Alagöz, M., Yapar, S. ve Uçtu, R. (2004), Türk Cumhuriyetleri İle İlişkilerimize Ekonomik Açidan Bir Yaklaşım. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12: 59-74.
- Ardor, HN. (2006). Türk Cumhuriyetlerinin Dünya Ekonomisi ile Bütünleşmesi, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 8/2. 35-52.
- Bilge, A.S. (1995). “Bağımsız Devletler Topluluğu ve Türkiye”. Avrasya Etüdları, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı 4: 63-100.
- Bozkurt, Saltuk Buğra (2014), Uluslararası Politika Akademisi
- Budak, Türkan (2013), Orta Asya’ da Küresel Jeoekonomik Rekabet ve Türkiye, BİLGESAM Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi
- Bulut, R. (2015), Ayrıntı Dergisi, Cilt 3, Sayı 33
- Çıtak, E. (2016) Bölgesel Güvenlik Denkleminde Türkiye-Azerbaycan Enerji İlişkisinin Önemi, Bölgesel Çalışmalar.
- Dikkaya, M. (1999), Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri Arasındaki Ekonomik İlişkiler, Bilig, Bahar: 1-16.

Economist Intelligence Unit (EIU)- Mayıs 2016

Elibüyük, M. ve Altıbayev, G. (2002). Türkmenistan'ın Ekonomik Atlası. Ankara:
Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Yay.

Ersungur, M, Kızıltan, A, Karabulut, K (2007). Türkiye ile Diğer Türk
Cumhuriyetlerinin Ekonomik İlişkilerinin Analizi, A.Ü. Türkiyat
Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 35:285-310.

Esen, Ömer; Bayrak, Metin. (2015). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme
İlişkisi: Geçiş Sürecindeki Türk Cumhuriyetleri Üzerine Bir Uygulama Bilig;
Ankara 73 (Spring 2015): 231-248.

Gürbüz M, Karabulut M. (2009). Bilig Yaz , sayı 50: 31-50

Hepaktan E, Çılbant Ç (2016), Geçmişten Günümüze Türkiye ile Özbekistan' ın Dış
Ticaret İlişkileri, CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt:14, Sayı:2, Haziran 2016

[http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-
detay/Azerbaycan/](http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Azerbaycan/)

[http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-
detay/Kazakistan/](http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Kazakistan/)

[http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-
detay/Kirgizistan/](http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Kirgizistan/)

[http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-
detay/Ozbekistan/](http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Ozbekistan/)

[http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-
detay/Tacikistan/](http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Tacikistan/)

<http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disiliskiler/ulkeler/ulke-detay/Turkmenistan/>

İbrahimov, A. ve S. Özözen (2002). Sovyet Sonrasında Yeni Bağımsız Türk Cumhuriyetleri: Sorunlar ve Gerçekler,(Ed) E. Gürsoy-Naskali ve E. Şahin. Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri. Amsterdam: Türkistan ve Azerbaycan Araştırma Merkezi Yay. 45-54.

Kar, M., H. Ağır ve E. Gök (2006). “Merkezi ve Doğu Avrupa ile Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Makro Ekonomik Performanslarının Bir Karşılaştırılması”.

Genel Kurmay ATASE Başkanlığı, Stratejik Araştırmalar Dergisi4: 63-85.

Karaağaçlı, A. (2012), Tacikistan’ın Siyasal ve Toplumsal Yapısı, BİLGESAM Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

Karataş, Çimen ve Ersel Zafer Oral. (2007), Uluslararası Ulaştırma Koridorlarında Türkiye’nin Stratejik Rolü, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 9, s. 55-65.

Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği -<http://www.kazakhstan.org.tr/>

Kısacık, Sina (2014), ‘Türkmenistan 21.Yüzyılda Avrasya Jeopolitiğinin Yeni Yıldızı Olabilir mi?’, Uluslararası Politika Akademisi, 29 Ekim 2014

Kurt, Mustafa Metin (2016) Türmenistan Genel Profili, 4 Mayıs 2016.

Muradova,Sevilya (2010), Türkiye ve Özbekistan Arasındaki Sosyo-Ekonomik İşbirliği, Tasam.

Özdemir Ü, Kantürk Yiğit G, Oral M, (2016), Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi

Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi, Doğu Coğrafya Dergisi, Cilt 21, Sayı 35, ss.149-172.

Özden Ç, 2013 Kırgızistan Ticaret ve Yatırım Raporu, T.C.Ekonomi Bakanlığı, Bışkek Ticaret Müşavirliği Ticaret Müşaviri, Ekim 2013

Sağlam, Ö. (1999), Türk Cumhuriyetlerinin Ekonomik Yapısı ve Dış Ticareti: Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki İşbirliği, Bilim Uzmanlığı Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Malatya.

Solak, F. (2003), Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri Dış Ticaret İlişkilerinin Gelişimi, T.C. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, cilt: XVIII, sayı: 1: 70-96.

T.C. Duşanbe Büyükelçiliği, Türkiye-Tacikistan Ekonomik ve Ticari İlişkileri , 18.07.2014

Türkiye Cumhuriyeti -Taşkent Büyükelçiliği 15.02.2016

TÜİK verileri, 2016.

Yavuz H (2015), Türkiye ile Türki Cumhuriyetler Arasındaki Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmalarının Muhtemel Katkıları, Maliye Araştırmaları Dergisi, 2015, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:3, ss.47-66.

Yüce, M. ve Özbek M. F.(2005), Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Yoksulluk Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme. Akademik Bakış, 10: 1-20.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Gözde DÜZENLİ
Doğum Yeri ve Tarihi	Ankara - 1987
Eğitim Durumu	Lisans
Lisans Öğrenimi	Uludağ Üni – İİBF İktisat
Yüksek Lisans Öğrenimi	Ağrı İbrahim Çeçen Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
İş Deneyimi	Halkbankası Ağrı Şubesi
Çalıştığı Kurumlar	Halkbankası
İletişim	02164686600
E-posta adresi	uzergozde@hotmail.com
Tarih	05/05/2017